

Kraken in Amsterdam anno 2009

Frank van Gemert

Dina Siegel

Rutger Visser

Deanna Dadusc

Christian Brouwers

Vrije Universiteit Amsterdam

Sectie Criminologie

In opdracht van Politie en Wetenschap

ISBN 978-90-78764-08-3

© 2009 Frank van Gemert et al. Vrije Universiteit. Auteursrechten voorbehouden

Voorzijde: Ontruiming douaneloodsen Zeeburgerkade op 6 juli 2009 (foto: Frank van Gemert)

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
	1.1 Kraakverbod	1
	1.2 Negatieve berichten	3
	1.3 Andere geluiden	6
	1.4 Doelstelling en vraagstelling	7
	1.5 Opbouw rapport	9
2	Methode	11
	2.1 Kraken ‘van buitenaf’	11
	2.2 Kraken ‘van binnenuit’	13
3	Geschiedenis	17
4	Kraken	23
	4.1 Kraken, routine	24
	4.2 Risico’s	27
	4.3 Kraken in perspectieven	29
5	Ontruimen	31
	5.1 Ontruimen, procedure en routine	32
	5.2 Ontruimen, frequentie en omvang	34
	5.3 Verzet, barricades, vernielingen	37
	5.4 Verzet, toen en nu	39
	5.5 Ontruimen in perspectieven	41
6	Kraakbeweging	45
	6.1 Omvang en anti-kraak	46
	6.2 Kraakbeweging volgens buitenstaanders	49
	6.3 Kraakbeweging, structuur	51
	6.4 Kraakbeweging, cultuur	54
	6.5 Lokale inbedding en wildkraken	55
	6.6 Buitenstaanders volgens kraakbeweging	58
7	Krakers	61
	7.1 Onderzoekpopulatie	62
	7.2 Drijfveren en ervaringen	64
	7.3 Verandering, teruglopen omvang	66
	7.4 Buitenlanders: stigma’s	69
	7.5 Buitenlanders en activisten	72
8	Samenvatting en conclusie	73
9	Literatuur	77

1 Inleiding

1.1 Kraakverbod

In Nederland is kraken in 2009 niet illegaal. Het wederrechtelijk binnendringen in of in gebruik nemen van een pand en het niet op vordering van de rechthebbende aanstonds ontruimen, is alleen strafbaar indien het pand nog in gebruik is en sprake is van huisrecht (artikel 138), dan wel korter dan een jaar leeg staat (artikel 429sexies). Deze beide artikelen van het Wetboek van Strafrecht worden steeds genoemd bij kraken. In het eerste gaat het om het binnendringen van een huis of braak. Bij het tweede is vooral de termijn van een jaar belangrijk, want daarna is kraken geoorloofd. In een nieuw wetsontwerp, dat op 7 oktober 2009 werd gesteund door een meerderheid van de Tweede Kamer, zijn deze punten gewijzigd.

Op 8 oktober 2003 wordt een motie ingediend door tweede kamerleden Ten Hoopen, Aptroot, Van den Brink, Slob en Van der Vlies die de regering vraagt de wetgeving zodanig te wijzigen dat bedrijfspanden niet door krakers kunnen worden bewoond (Tweede Kamer 03/04, 29 200 XIII, nr 6). Antwoord hierop komt op 6 juli 2004, in de vorm van een brief van staatssecretaris Van Gennip van Economische Zaken. Daarvan luidt de conclusie dat de bestaande (wettelijke) mogelijkheden om kraken van bedrijfspanden tegen te gaan afdoende zijn, al wordt erkend dat kraken voor een aantal bedrijven wel een probleem kan zijn (Tweede Kamer 03/04, 29 200 XIII, nr 53). Naar aanleiding van een brand bij een houseparty in een gekraakt bedrijfspand, waarbij een dode en zes gewonden te betreuren zijn, herhaalt kamerlid Ten Hoopen in een brief van 17 november 2004 de vraag. Het antwoord van minister Donner is dat het incident onvoldoende basis is om wetgeving aan te passen (Tweede Kamer 04/05, 574).

Op 31 januari 2006 wordt door de kamerleden Hermans en Veenendaal opnieuw een motie ingediend, dit keer met het verzoek aan de regering om voorstellen te doen die de praktijk van het kraken kunnen terugdringen. Om een algeheel kraakverbod gaat het dit keer (Tweede Kamer 05/06, 30 300 XI, nr. 86). De motie wordt aangenomen. Daarop maken de ministers Dekker (Volkshuisvesting) en Donner (Justitie) op 9 juni 2006 in een brief aan de kamer een plan kenbaar om kraken strafbaar te stellen (Tweede Kamer 05/06, 30 300 XI, nr. 126). Wethouders van de vier

grote steden verklaren zich in een brief aan minister Dekker tegenstander van een kraakverbod (Elsevier 30-6-06).

Tijdens een debat op 2 november 2007 tekent zich in de Tweede Kamer een meerderheid af voor een verbod op kraken. Negatieve berichtgeving wakkert de discussie aan. Een initiatiefwet om kraken te verbieden wordt in augustus 2008 ingediend door kamerleden Ten Hoopen, Slob en Van der Burg, resp, CDA, ChristenUnie en VVD (Tweede Kamer 07/08, 31 560 nr. 2). In een hoorzitting in de Tweede Kamer op 14 mei 2009 komen deskundigen met verschillende achtergrond aan het woord. Het negatieve beeld van verharding en overlast wordt genuanceerd of tegengesproken. Een belangrijk deel van de aanwezigen, waaronder de politie, verwacht geen gunstig effect van een kraakverbod (Het Parool 15-5-09). De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) heeft op 26 augustus 2008 op haar website al laten weten geen heil te zien in een algemeen kraakverbod (<http://www.vng.nl/eCache/DEF/79/940.html>).

Er is veel veranderd sinds de roerige jaren '80, toen de rellen rond de kroning een bedenkelijk hoogtepunt vormden. Ondanks het heftige verzet met soms het nodige geweld, bestond er in die periode veel sympathie voor krakers. De hartenkreet dat woningnood een serieus probleem is en speculatie moet worden tegengegaan viel destijds in een goede voedingsbodem. Inmiddels zijn de bakens verzet en lijkt van een brede publieke steun voor kraken is geen sprake meer. Eigendom moet worden beschermd, dat is het belangrijkste argument. Een andere overweging om kraken te verbieden is dat de kraakbeweging illegaliteit en criminaliteit kan aantrekken. Aangezien in omliggende landen kraken wel verboden is, zou het voor criminele organisaties uit het buitenland aantrekkelijk zijn om Nederland als vestigingsplaats te kiezen. Er wordt zelfs gesproken over het voorbereiden van terroristische aanslagen vanuit Nederlandse kraakpanden. In het kraakpand Vrankrijk zou onderdak zijn geboden aan een inmiddels veroordeelde ETA terrorist. (Elsevier 16-11-04).

In de actuele discussie rond het kraakverbod wordt verwezen naar een reeks gewelddadige incidenten die volgens sommigen leidt tot de conclusie dat de kraakbeweging is verhard. Dit argument wordt in korte tijd vaak herhaald. Het staat ook in een rapport van onderzoeksbureau Regioplan, dat zich op bronnen van het OM en de politie baseert (Renooy 2008: 65). In de memorie van toelichting van het wetsvoorstel zegt men dat 'het eigendomsrecht ontoelaatbaar wordt aangetast', maar daarnaast wordt ook daar 'verharding in de kraakwereld' expliciet genoemd (Tweede Kamer 07/08, 31 560 nr. 3). In het verslag van de vaste commissie voor Justitie en de

algemene commissie voor Wonen, Wijken en Integratie spreekt men opnieuw veel over geweld en over vernielingen in de kraakbeweging (Tweede Kamer 07/08, 31 560 nr.7). De berichtgeving rond deze incidenten speelt dus een belangrijke rol, want het zijn deze voorbeelden die laten zien dat veranderingen zich aftekenen. Althans, die zich *lijken* af te tekenen, want wat er precies is gebeurd, daarover lopen de lezingen uiteen. De partijen spreken elkaar tegen.

1.2 Negatieve berichten

In gesprekken met politie, gemeente en OM werden onderstaande gebeurtenissen ter sprake gebracht en men had het dan over een ‘verharding van de kraakbeweging’. In de media zijn deze gevallen uitgebreid beschreven. Dit zijn de *causes célèbres*, het gaat dus niet om een selectie van de onderzoekers. Onze weergave is steeds gebaseerd op verschillende bronnen. Er is geput uit politiedata, artikelen van Het Parool en andere dagbladen, uit vermeldingen op websites, zoals Indymedia.nl en squatnet.nl, uit interviews met diverse respondenten. Op onderdelen spreken deze bronnen elkaar tegen. Wat volgt beperkt zich per geval tot wat is weergegeven in minstens twee bronnen, die onafhankelijk van elkaar rapporteren.

Bilderdijkstraat, ‘Wilde Westen’

In januari 2006 wordt de eerste verdieping ontruimd van het ‘Wilde Westen’, een pand aan de Bilderdijkstraat. Deze verdieping en begane grond zijn gekraakt nadat een coffeeshop die er gevestigd was werd gesloten wegens handel in harddrugs en aanwezigheid van vuurwapens. Dit pand heeft al in november 2005 de aandacht getrokken omdat hier het eerste spandoek naar aanleiding van de Schipholbranden tegen toenmalig minister van Vreemdelingenzaken en Integratie wordt opgehangen (‘Verdonk, nog steeds geen bloed aan je handen?’). Op last van de burgemeester wordt het spandoek verwijderd, maar op andere plaatsen in de stad duiken er nog meer op.

Als de eigenaar de zaak wil heropenen ageren krakers vanwege diens slechte reputatie. In het pand zijn zware barricades aangebracht, bestaande uit radiatoren, bouwstempels en beton. Een nieuw BraTra-team¹ heeft grote moeite het pand binnen te komen en wordt daarbij tegengewerkt door enkele krakers die binnen zijn. Tussen de barricades door belagen de partijen elkaar. Bij duw- en

---

¹ ‘BraTra’ verwijst naar brand en traangas. Het BraTra team, is een gespecialiseerde eenheid van de politie die met gebruik van diverse apparatuur toegang verschaft tot te ontruimen panden.

trekwerk over en weer doorboort een ijzeren staaf een politieschild, dat destijds nog van gevlochten riet was. Uiteindelijk wordt het pand ontruimd, maar er volgen geen aanhoudingen. De krakers hebben de etage namelijk via een vluchtroute verlaten.

In maart 2007 wordt het pand op begane grond ontruimd. De politie besluit de gebarricadeerde voordeur te omzeilen en verschaft zich door een zijmuur een weg naar binnen. Er wordt niemand aangetroffen. Enige dagen later attenderen bouwvakkers die in het pand werken de politie op twee jerrycans met vloeistof. In één ervan zit benzine, in de ander een zeepmengsel. Zou de politie met een slijptol door de deur naar binnen zijn gekomen, dan hadden vonken en benzine tot brand kunnen leiden. Krakers laten weten dat de benzine er al stond voordat het pand werd gekraakt.

Damrak, Kerkstraat

In één ontruimingsronde in oktober 2007 trekt het verzet in twee panden de aandacht. Aan het Damrak verzetten krakers zich, want in hun ogen gaat het om een illegale ontruiming. Er wordt van het dak met verfzakjes gegooid, de politie zet de straat af en winkels moeten urenlang de deuren sluiten. Via het dak komt de politie het pand binnen, maar stoot vervolgens op zeer veel barricades. Vooral op de onderste verdiepingen is naast de barricades een enorme hoeveelheid bouwafval en huisvuil aanwezig die het ontruimen en het doorzoeken van het pand tot een tijdrovende bezigheid maakt. De volgende dag blijkt het pand opnieuw te zijn gekraakt. Dat wil zeggen, enkele krakers die in het pand zaten zijn over het hoofd gezien. Zij barricaderen het pand opnieuw. Ten tweeden male wordt het ontruimd. In en om het pand worden vijftien krakers aangehouden, waarvan zes met de Nederlandse identiteit.

In de Kerkstraat betreedt de politie een leeg pand, maar ze treft er twee constructies aan en duidt die aan als 'boobytraps'. Eén daarvan bestaat uit een bewegingsmelder die via een elektromotortje een houten pallet laat dalen. De pallet komt vervolgens neer op de hendel van een brandblusser en deze moet zijn inhoud in de keuken van het pand spuiten. Het mechanisme blijkt echter niet te werken. Er is nog een andere bewegingsmelder met een elektromotortje. Het motortje zou volgens de politie een zware stellage moeten omtrekken die het dak ondersteunt, maar is daarvoor veel te zwak.

Korte Leidsedwardsstraat

Een groep Polen kraakt in juli 2007 een verkrotte bovenwoning in de Korte Leidsedwardsstraat die twee jaar leegstaat. Van begin af aan hebben zij een conflict met een echtpaar dat met twee kinderen in de eveneens verkrotte woning onder hen woont. Dit is de eigenaar die zegt het bovenpand zelf te

willen betrekken, maar daar ondanks de slechte staat van zijn eigen woning niet aan toekomt. De eigenaar legt contact met de lokale VVD en vervolgens wordt het conflict in de media breed uitgemeten, waarbij de krakers onder andere intimidatie wordt toegeschreven. Van hen wordt ook gezegd dat ze opzettelijk urineren door een gat in het plafond. Personen uit de Amsterdamse kraakbeweging bemiddelen in deze zaak en zorgen ervoor dat de Poolse krakers vertrekken (o.a. [http://www.geenstijl.tv/2007/11/rutger ruikt kraker 2.html](http://www.geenstijl.tv/2007/11/rutger_ruikt_kraker_2.html)).

Eerste Oosterparkstraat

Vanwege geluidsoverlast wordt in mei 2008 door de politie aangebeld bij een feest in één van vijf kraakpanden aan de Eerste Oosterparkstraat. Een aantal van deze vijf panden is genomineerd om spoedig te worden ontruimd. Een incident ontstaat wanneer degene die de deur opent geen identiteitspapieren wil tonen. De politie wil deze persoon arresteren, maar dat lukt niet als personen uit de panden haar ontzetten. Later die nacht komt de ME, nadat de burgemeester toestemming heeft gegeven om alle vijf de panden te ontruimen. Daags erna verschijnen foto's in dagbladen van wapens die in de panden zijn aangetroffen: twee honkbalknuppels, twee vlindermessen, een gaspistool, een boksbeugel, een busje pepperspray, een kapmes, een schietpen met alarmpatronen, etc. Daarop trekken boze krakers naar de ambtswoning van de burgemeester en gooien enkele ruiten in.

'Vrankrijk', mishandeling kraker Yoghurt

Op een zaterdag in september 2008 willen twee bezoekers met een hond naar binnen in het café van Vrankrijk, een ontmoetingsplaats voor krakers. Vanwege de hond worden ze geweigerd, maar de mannen slagen er toch in binnen te komen. Na een reeks aanvaringen worden de mannen buitengezet, maar ze blijven zich verzetten. Daar doet zich opnieuw een handgemeen voor en één van de twee, Yoghurt, valt met zijn hoofd op een stoeprand en men vermoedt dat hij zwaar gewond is. Dat is de lezing van mensen van Vrankrijk. Er is vier keer gebeld naar het alarmnummer. Een politiewagen arriveert en daarna een ambulance. Yoghurt wordt meegenomen en later zal blijken dat hij blijvend letsel overhoudt aan dit incident. In het vervolg ontstaat spanning omdat mensen van Vrankrijk niet willen meewerken aan het politieonderzoek.

Bovenstaande gevallen worden op verschillende plaatsen beschreven en van commentaar voorzien. Een deel wordt genoemd in het Zwartboek Kraken dat in november 2008 werd uitgebracht door het

Amsterdamse VVD-gemeenteraadslid Van 't Woud. Hij spreekt daarin van een 'structureel gewelddadig karakter van de krakersbeweging' (Van 't Woud 2008: 6). Ook Commissaris Schönfeld van de politie gaat in op deze gevallen als hij in november 2008 de Amsterdamse raadscommissie Algemene Zaken uitleg geeft. 'Een deel van de kraakbeweging deinst er niet voor terug om levensgevaarlijke situaties voor de politie te creëren' (<https://shadow.politie-amsterdam-amstelland.nl/get.cfm?id=6964&>). Het gedrag van krakers, zoals dat in deze berichten naar voren komt, draagt bij aan een negatieve beeldvorming van kraken.

1.3 Andere geluiden

Er zijn ook andere geluiden van de kraakbeweging zelf. Zo wordt een Witboek uitgegeven dat een overzicht biedt van de nobele doelstellingen en behaalde successen van de kraakbeweging (Kaulingfreks et al. 2009). Behalve de fraaie vormgeving, is dit geschrift vooral ook anders dan het genoemde Zwartboek vanwege de veel bredere documentatie.

In het weekend van 12 en 13 april 2008 vonden de 'internationale actiedagen voor kraken en vrije ruimte' plaats. In Amsterdam werden op diverse plaatsen manifestaties gehouden. Met één actie in het bijzonder wisten de krakers de aandacht op zich te vestigen: het kraken van een bijgebouw van het Rijksmuseum. 'We komen in actie tegen de repressie. Gekraakte vrijplaatsen worden steeds vaker ontruimd, en het politieoptreden wordt steeds hardhandiger' (NRC 12-4-08). Op zondagavond verlaten zij het pand weer vrijwillig.

Daarnaast heeft een groep studentenkrakers, die actief is vanuit een pand aan de Schoolstraat, een kraakactie op Valentijnsdag 2009 onder de aandacht gebracht. Berichten in Het Parool (16-2-09) en een filmpje op internet (<http://studentenkraakspreekuur.wordpress.com/category/uncategorized/>) schetsen een ander beeld dan de bestaande stereotypen van vieze en gewelddadige krakers. Hetzelfde geldt voor de korte documentaire 'Kraken waarom niet', die eveneens in samenwerking met deze studentenkrakers is gemaakt, maar pas na de zomer van 2009 te zien is (<http://www.vimeo.com/6500024>).

Saillant zijn de reacties op de uitspraak van de rechter in februari 2009 dat krakers huisrecht hebben. Artikel 138 van het Wetboek van Strafrecht beoogt het huisrecht te beschermen en de rechter besliste dat degenen die zich op het huisrecht kunnen beroepen, die personen zijn die de woning

feitelijk in gebruik hebben. Niet van belang is of die bewoning krachtens enig recht plaatsvindt, zodat het huisrecht dus ook geldt voor krakers.

Dit is tot op zekere hoogte een juridische erkenning van kraken en men zou dus een positief effect op de beeldvorming kunnen verwachten, maar ook nu blijkt een negatieve interpretatie van de uitspraak te overheersen. Een flink aantal krantenkoppen voedt de angst dat mensen hun huis kwijtraken aan krakers. Eén kop biedt een sterk voorbeeld: 'Wie van vakantie terugkomt en krakers in zijn huis aantreft, heeft voortaan een probleem' (Het Parool 10-02-09).

De tendens is duidelijk: negatieve berichten van een kraakbeweging die harder wordt overheersen.

1.4 Doelstelling en vraagstelling

De beschreven gebeurtenissen en de negatieve berichtgeving erover spelen een centrale rol in de actuele beeldvorming rond kraken. Dat veel verklaringen van wat zich precies heeft afgespeeld elkaar tegenspreken is op zichzelf een interessant gegeven, maar het maakt een reconstructie ook tot een ingewikkelde opgave. Wij zullen niet op zoek gaan naar *de* waarheid van deze gebeurtenissen, temeer ook omdat we ons realiseren dat de partijen in het huidige krachtenveld geneigd zijn vast te houden aan hun eigen visie. Aan een nieuwe impuls voor een welles/nietes discussie zal niet veel behoefte bestaan. Daarmee is de kous echter niet af.

Een discussie die tot resultaat kan hebben dat kraken wordt verboden vindt niet plaats in het luchtledige. Volgens sommigen is sprake van verharding, andere partijen spreken dat tegen. Opvallend in de discussie tussen voor- en tegenstanders is de geïsoleerde bespreking van de gebeurtenissen. Ze worden uitvoerig belicht, maar het blijven incidenten die zich lijken te hebben losgemaakt van hun context. Zonder zicht te hebben op die context kunnen we de gebeurtenissen en de betekenis die de partijen eraan geven echter niet duiden.

Wij willen een beeld geven van kraken in Amsterdam zoals dat nu gebeurt en daarbij plaatsen wij deze gebeurtenissen (en andere) in een breder analytisch kader. Het begrijpen van kraken kan niet los van de context waarin het gebeurt. Wij hanteren daarom een perspectief dat stelt dat deviant of strafbaar gedrag en de reactie erop iets zegt over de samenleving. Dit is een perspectief van de Culturele Criminologie (Van Swaaningen 2008).

Vanuit dit perspectief kunnen we de gebeurtenissen opvatten als signalen. Zijn dat signalen van wat binnen de kraakbeweging gaande is, of zijn het signalen die vooral de weerslag zijn van hoe door de

buitenwereld naar de kraakbeweging wordt gekeken? Kan dit laatste worden gezien als een aspect van het criminaliseren van de kraakbeweging? De signalen vormen onderdeel van een groter geheel; de gebeurtenissen bestaan niet zonder een context.

Culturele Criminologie is een relatief nieuwe stroming die zijn belangrijkste wortels heeft in het symbolisch interactionisme en de kritische criminologie. In de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk zijn er veel vakgenoten die zich hierin verdiepen en er is een groeiende hoeveelheid cultureel criminologische literatuur (standaard werken zijn: Ferrel et al. 2004; Ferrel et al. 2008). Deze stroming heeft ook voet aan de grond gekregen in Nederland. Er zijn twee tweedaagse conferenties gehouden in Utrecht en een eerste boek met een staalkaart van Nederlands onderzoek dat hierbinnen past heeft het licht gezien (Siegel et al. 2008).

Dit onderzoek beperkt zich tot Amsterdam. De Amsterdamse kraakbeweging heeft een specifieke geschiedenis die relevant is om te kunnen laten zien hoe de verschillende partijen tot hun opvattingen en gedrag zijn gekomen. Over de kraakbeweging uit de beruchte jaren '80 is wel een en ander bekend, maar nadien is er weinig onderzoek gedaan naar kraken. Er is een gebrek aan empirische actuele kennis over kraken, over krakers en over de kraakbeweging. Met dit onderzoek zullen wij deze lacune trachten op te vullen.

Wij bijten ons niet vast in de incidenten, maar we zullen empirische gegevens over de bredere context van het kraken verzamelen. Dit resulteert overwegend in kwalitatieve beschrijvingen van de dagelijkse gang van zaken in de huidige kraakbeweging van Amsterdam. Dit onderzoek is ook nodig om de politieke en maatschappelijke discussie rond (de strafbaarstelling van) het kraken van feiten te kunnen voorzien. Het heeft een opzet die gebruik maakt van diverse bronnen en methoden en het richt zich zowel op feiten als op meningen van de verschillende betrokken partijen.

De centrale vraagstelling luidt:

Wat is kraken in Amsterdam anno 2009? Wat gebeurt er, waarom gebeurt dat zo? Wie doen dat, met welke redenen?

1.5 Opbouw rapport

In hoofdstuk 2 doen wij uit de doeken welke bronnen en methoden we hebben gebruikt. Het derde hoofdstuk biedt een beknopt historisch overzicht van de kraakbeweging in Amsterdam. De twee hoofdstukken (4 en 5) die daarop volgen beschrijven kraken en ontruimen als centrale activiteiten. Hoe worden die uitgevoerd en vanuit welke perspectieven worden die door de verschillende partijen gezien? Hoofdstuk 6 brengt de kraakbeweging in beeld. Hoe moeten we ons die voorstellen? In hoofdstuk 7 gaat het om de hoofdpersonen. De krakers, wie zijn dat? Het slothoofdstuk biedt een samenvatting en geeft conclusies.

Wij kiezen om twee redenen voor deze opbouw. In de eerste plaats omdat die overeenkomt met de wijze waarop wij het verschijnsel kraken hebben leren kennen. Dat begon met de centrale activiteiten, die we als eerste konden observeren. Daarna volgde een tocht langs verschillende locaties die de samenhang in de beweging blootlegde. Als laatste kregen wij zicht op de personen die hierin participeren. In de tweede plaats kiezen we deze opbouw omdat hij de mogelijkheid biedt om, beginnend bij beschrijvingen, steeds meer diepgang en duiding aan te brengen. Wat gebeurt er? Waarom gebeurt dat zo? Wie doen dat? Met welke redenen?

2 Methode

Binnen dit onderzoek wordt het fenomeen kraken bestudeerd door gebruik te maken van verschillende methoden en bronnen. De kraakbeweging kent sympathisanten en tegenstanders. Het kan daarom bijna niet anders dan dat er heel verschillende partijen aan het woord komen bij dit onderzoek. Zonder vooruit te lopen op bevindingen kan gezegd worden dat die partijen inzichten en opvattingen hebben die sterk kunnen verschillen. Wat er omgaat in de kraakbeweging en hoe daar door buitenstaanders naar gekeken en op gereageerd wordt, zal ongetwijfeld ook de nodige variatie vertonen. Wij willen belangrijke partijen aan het woord laten. Natuurlijk willen we opvattingen en inzichten van de krakers zelf registreren, maar ook wat professionals die zij vaak tegenover zich vinden te berde brengen, krijgt een plaats in dit onderzoek. Bij Politie, gemeente en OM gaan we recht op ons doel af. Bij de krakers moeten we meer omzichtig te werk gaan, want dit blijkt een wantrouwende onderzoekspopulatie te zijn.

In dit hoofdstuk beschrijven wij hoe het onderzoek is opgezet en uitgevoerd. We maken een onderscheid tussen verschillende bronnen en methoden. Een eerste deel van het onderzoek levert op basis van literatuur, politiegegevens en interviews een beeld van de kraakbeweging ‘van buitenaf’. Een tweede deel bestaat uit etnografisch veldwerk dat het mogelijk moet maken een beeld van de kraakbeweging ‘van binnenuit’ te schetsen.

2.1 Kraken ‘van buitenaf’

Literatuur

Wetenschappelijke literatuur, ‘grijze’ literatuur, krantenartikelen, wet- en regelgeving en internetsites met betrekking tot kraken en de politieke en maatschappelijke discussie rond (de strafbaarstelling van) kraken zijn verzameld en bestudeerd. Een belangrijke bron hierbij is *Het Staatsarchief; Het archief van de kraak- en actiebeweging in Nederland*, www.iisg.nl. Mede in dit archief worden historische feiten met betrekking tot het kraken verzameld; deze zijn noodzakelijk om een beeld te schetsen van de geschiedenis en om nieuwe feiten in een historisch perspectief te kunnen plaatsen.

Secundaire bronnen

Politiedocumentatie van ontruiming die de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden in Amsterdam worden bestudeerd. Langs deze weg krijgen we een beeld van de aard en omvang van de ontruiming. Was er sprake van barricades; was er actief verzet; werden er personen aangehouden; wat was de achtergrond van deze personen?

We hebben contact gezocht met de Korpsleiding van Regiopolitie Amsterdam-Amstelland. Men heeft ons de overzichten van de ontruiming sinds 2000 ter inzage gegeven, maar die bevatten niet veel details. Van een beperkt aantal ontruiming hebben we inzage gehad in meer uitgebreide rapportages. Over het algemeen leverde dit weliswaar *overzicht*, maar toch beperkt *inzicht*. Bij data afkomstig van de politie waren daarom de interviews waardevoller dan de schriftelijke gegevens.

Interviews

Aanvullend op de bovenstaande onderzoeksonderdelen worden interviews gehouden met verschillende betrokkenen, zoals krakers (van toen en nu), leidinggevenden en uitvoerenden bij politie, een officier van Justitie (Openbaar Ministerie) en een beleidsmedewerker van de Gemeente Amsterdam.

Aanvankelijk was het lastig om krakers bereid te vinden deel te nemen aan een interview. Het hanteren van een sneeuwbal methode had zeer beperkt resultaat. Krakers zijn goeddeels later in het onderzoek geïnterviewd, nadat met hen contact was gelegd gedurende het veldwerk (zie onder).

In de loop van het onderzoek zijn in totaal zeventien personen geïnterviewd. De interviews hadden een open karakter, waarbij de onderzoeksvragen als richtsnoer zijn gebruikt. Bijna alle interviews zijn opgenomen en later volledig getranscribeerd. De respondenten wisten dat het ging om een interview over kraken. Eén actieve kraker stemde niet in met opname; tijdens een interview met een politieman was geen opname apparatuur voorhanden. De interviews liepen qua lengte uiteen van drie kwartier tot tweeënhalve uur. Ze vonden plaats op een overeengekomen locatie. Meestal was dat op een plek die de respondent voorstelde, zoals bij hem/haar thuis of op het werk. In drie gevallen kwam hij of zij naar de Vrije Universiteit.

Tabel 1: interviews

Interviews	<i>Op band</i>	<i>Op papier</i>	<i>Totaal</i>
Krakers Nu	5	2	7
Krakers Toen	3		3
Politie	4	1	5
OM, Gemeente	2		2
Totaal	<i>14</i>	<i>3</i>	<i>17</i>

Voor beantwoording van enkele specifieke vragen, zoals over de omvang van antikraak, hebben we contact gezocht met mensen van wie we verwachtten dat ze goed geïnformeerd zouden zijn. In die gevallen zijn telefoongesprekken gevoerd en zijn de gegevens in deze rapportage verwerkt. Deze gesprekken zijn niet in bovenstaande tabel verwerkt.

2.2 Kraken ‘van binnenuit’

Etnografie

Twee studenten van de Vrije Universiteit hebben voor het vak Culturele Criminologie in 2008 een paper geschreven op basis van etnografisch veldwerk. Hoewel zij hebben ervaren dat krakers zeer wantrouwend kunnen zijn, meenden we dat gebruik van deze benadering tot de mogelijkheden behoort om de kraakbeweging op natuurgetrouwe wijze, ‘van binnenuit’, in beeld te brengen. Kijkend naar de onderzoeksvraag, is het met name de bedoeling informatie te verzamelen over de achtergrond en motieven van krakers, over hoe kraken in zijn werk gaat, en over hoe de beweging is georganiseerd.

Eén van de twee studenten die eerder het genoemde studieonderdeel volgde wordt bereid gevonden als veldwerker deel te nemen aan het etnografische deel van het onderzoek, waarvoor een half jaar tijd is. Voor hem kent het onderzoek dus een soort doorstart. Op bestaande contacten kan worden voortgebouwd en via contactpersonen (*gatekeepers*) kunnen nieuwe personen worden benaderd. Omdat deze veldwerker ingangen heeft in bepaalde kringen, maar juist minder zicht heeft op wat omgaat in andere segmenten van de kraakbeweging, in het bijzonder die waar buitenlandse krakers actief waren, is het bijzonder welkom dat een Italiaanse studente zich meldt. Zij studeert aan de VU in een zogenaamd exchange-programma. Ze kent de kraakscene in Milaan en heeft bij aanvang van

het onderzoek al enkele nieuwe contacten in de Amsterdamse kraakbeweging. Ook zij wordt als veldwerker aan het onderzoekteam toegevoegd.

We maken plannen voor de veldwerkers om zowel gezamenlijk als gescheiden op pad te gaan. In eerste instantie bezoeken ze feesten die in kraakpanden worden georganiseerd, maar gaandeweg krijgen zij toegang tot meer locaties en leren ze een omvangrijke verzameling krakers kennen die in min of meer gescheiden groeperingen over de stad zijn verspreid. Behalve de feesten, bezoeken deze twee veldwerkers ook zogenaamde kraakspreekuren (KSU's). Ze gaan regelmatig eten in de volkskeukens (voku's) in verschillende delen van de stad en bezoeken kraakpanden en voormalige kraakpanden. Die laatste vervullen als broedplaatsen artistieke en sociale functies en vormen eveneens een belangrijke rol in de kraakbeweging. De veldwerkers zijn aanwezig bij acties en betogingen, bijvoorbeeld een pro Palestina betoging, een sympathiebetuiging voor Griekse studenten en een betoging bij de chique tentoonstelling van de 'Milionair Fair'. *Last but not least* zijn ze ter plekke zowel bij het kraken van panden als bij ontruiming.

Van begin af aan is met de veldwerkers afgesproken dat ze gedurende het veldwerk aantekeningen maken en die systematisch uitwerken, zodat ze in wekelijkse bijeenkomsten van het onderzoeksteam kunnen worden besproken. Deze fieldnotes worden uitvoerig van commentaar voorzien en de vragen die zij oproepen zijn voer voor discussie en vormen aandachtspunten bij volgende observaties.

De veldwerkers trachten data te verzamelen middels participerende observatie, het voeren van gesprekken en het afnemen van interviews. Zij maken zich in één-op-één gesprekken kenbaar als onderzoekers van de Vrije Universiteit. In groepen komt het raar over dat te doen, maar dit neemt niet weg dat na verloop van tijd velen in de kraakbeweging van hun onderzoekswerk op de hoogte zijn. Aanvankelijk wordt soms terughoudend op de bekendmaking gereageerd, maar in de meeste gevallen verandert deze houding na verloop van tijd en kunnen de veldwerkers observeren en gesprekken voeren. Behalve hun houding en oprechte interesse, speelt hierbij vooral een rol dat zij voldoende tijd hebben gehad om zich vrij te kunnen bewegen in deze wereld en tegelijkertijd vertrouwen te winnen. Die houding en de beschikbare tijd zijn voorwaarden om data te kunnen verzamelen en uiteindelijk te kunnen begrijpen hoe deze groepering in het leven staat.

Populatie en spreiding

De veldwerkers hebben ook op een meer kwantitatieve wijze bijgehouden met welke krakers ze in contact kwamen en welke locaties ze hebben leren kennen.

In totaal hebben ze samen 110 krakers van verschillend pluimage gesproken (en geobserveerd). Negentien daarvan hebben zij liefst tien keer of vaker ontmoet, en voor nog eens achttien personen geldt dat zij hen vijf tot tien keer hebben ontmoet. Men kan zeggen dat met deze personen een meer stabiel contact is opgebouwd. Soms kenden beide veldwerkers een persoon, andere keren slechts één van hen.

Tabel 2: contact met krakers

<i>Keren contact</i>	<5	5 - 10	>10	<i>Totaal</i>
Aantal krakers	73	18	19	110

Deze cijfers geven beperkt inzicht in de materie. Wat ze wel aantonen is dat de veldwerkers in staat zijn geweest om in zes maanden met een flink aantal mensen contacten te leggen en te onderhouden. In de kraakbeweging draait het behalve om personen ook om panden. Ook daarvan hebben de veldwerkers een flink aantal in het vizier gekregen. In het merendeel daarvan (40 van de 53) zijn ze ook binnen geweest. Dat kon gaan om een kort bezoek, het verzamelen voor een actie, het bijwonen van een feest of het bezoeken van vrienden. In een aantal panden waren ze gedurende langere tijd regelmatige bezoekers.

Tabel 3: kraakpanden wel/niet bezocht

<i>Panden</i>	<i>Noord</i>	<i>Centrum</i>	<i>De Pijp</i>	<i>West</i>	<i>Studenten</i>	<i>Oost</i>	<i>Totaal</i>
+ geweest	5	6	3	12	3	10	39
- geweest	1	4	3	3	0	3	14
Totaal	6	10	6	15	3	13	53

Voor zowel de krakers als de kraakpanden geldt dat we niet de hele populatie in beeld hebben gekregen. Er zijn meer krakers en er zijn meer kraakpanden. De beide tabellen laten wel zien dat binnen de populatie spreiding is aangebracht. We hebben niet gefocust op een klein aantal personen of slechts enkele locaties.

In de loop van het onderzoek hebben we als team steeds besproken wat de veldwerkers aantreffen en wat we (dachten dat we) nog niet wisten. Ten aanzien van de krakers hebben we bijvoorbeeld vastgesteld dat de veldwerkers bij aanvang wel Nederlandse, Italiaanse en Spaanse respondenten

vonden, maar dat ze de veel besproken Polen niet goed in beeld hadden. Vervolgens hebben ze pogingen gedaan ook hen te benaderen. Dit is gelukt, daarover meer in hoofdstuk 7.

Wat de kraakpanden aangaat, hebben we ons afgevraagd in welke delen van de stad de kraakbeweging actief was. Aanvankelijk concentreerde het veldwerk zich rond bepaalde knooppunten, die zich her en der in de stad bevinden. We hoorden echter ook van activiteiten elders. Na verloop van tijd hebben we daarom besloten om ook bewust veldwerk in andere locaties te gaan doen en meer geografische spreiding te bewerkstelligen. Uiteindelijk hebben we de locaties van alle Kraakspreekuren, samen met een hoop andere panden, in het onderzoek kunnen opnemen.

Het was niet heel lastig om locaties toe te voegen, want met grote regelmaat bereikten de veldwerkers op papiertjes, mondeling of via internet berichten over kraakfeesten, manifestaties, kraakacties en andere bijeenkomsten. Zij konden daar naartoe gaan en na verloop van tijd bleek dat ze er steeds weer (en steeds meer) bekende gezichten tegenkwamen. Sommige delen van de stad, zoals Zuidoost, vallen buiten het onderzoek. Er zal wellicht ook gekraakt worden, maar dit gebeurt voor zover bekend los van de activiteiten elders. Het gaat om 'wildkraken' (zie hoofdstuk 6).

Deze manier van uitbreiding van de populatie wordt wel aangeduid met 'theoretical sampling'. Onderzoekers gaan dan gericht op zoek naar specifieke, nog ontbrekende data, die categorieën vertegenwoordigen waarvan verwacht kan worden dat ze relevant zijn in het onderzoek.

3 Geschiedenis

Kraken lijkt in Amsterdam te beginnen bij de voorgenomen sanering van de oostelijke binnenstad van Amsterdam. Het besluit tot het slopen van de bestaande bebouwing om ruimte te maken voor stadsvernieuwing wordt al vroeg in de jaren '50 genomen. Vervolgens worden bewoners uitgeplaatst, worden huizen onbewoonbaar gemaakt en dichtgetimmerd, maar de sloop laat nog tot 1968 op zich wachten.

Het Amsterdamse studentenblad *Propria Cures* bericht in 1964 over deze, in hun ogen laakbare, handelswijze van de gemeente en roept op tot het bezetten van de onbewoonbaar verklaarde panden. De leegstaande panden kunnen in naoorlogs Nederland met een nijpend woningtekort nog jaren dienst doen als studentenwoning, zo stelt men. Als kort na deze publicatie enkele dichtgespijkerde woningen in de Generaal de Vetterstraat in Amsterdam-west worden bezet, stroomt de pers in groten getale toe en wordt de grote woningnood onder jongeren voorpaginanieuws.

In de daarop volgende jaren ontstaat uit de Provo beweging het 'Koöperatief Woningburo de Kraker'. Deze groep 'kraakt' huizen in de Dapperbuurt, waarmee de term is geboren. Bij de eerste woningen gaat de politie al snel tot ontruiming over, maar bij latere gevallen worden krakers met rust gelaten, nadat de gemeente toegeeft nog geen bestemming te hebben voor de panden (Duivenvoorden 2000: 26). Het woningburo komt in mei 1969 voor het eerst met een handleiding voor krakers, met het doel woningzoekenden actief aan te zetten tot kraken van leegstaande panden (zie hoofdstuk 4).

Jaren '70

Eind 1969 ziet Aktie'70 het licht, een organisatie die kraakspreekuur houdt en daarbij woningzoekenden tips en informatie geeft om zelfstandig te kraken. Leegstaande panden in de stad geeft men aan door ze met affiches te beplakken. Een poging om een pand in de Sarphatistraat te kraken loopt uit op een botsing met de gemeente en een handgemeen met de politie. Dit is de aanloop naar een ware kraakgolf die Nederland in de volgende maanden als het ware overspoeld. Aktie'70 roept de komende Bevrijdingsdag uit tot Nationale Kraakdag, die in Amsterdam leidt tot enkele flinke botsingen tussen de demonstranten en de politie (Duivenvoorden 2000: 55).

'Het was denk ik het moment dat veel mensen, net als ik zelf, voor het eerst klappen van de politie kregen. Ineens kwam de ME eraan en begon te meppen, iets dat ik in ieder geval niet verwacht had en velen met mij ook niet. Dat de politie zomaar op me in begon te slaan, ja, dat

had ik echt niet verwacht. Ik was ook erg verontwaardigd, zomaar geslagen worden, terwijl wij zelf het idee hadden dat we geen geweld uitlokten' ('De stad was van ons' 1998: 7).

In de jaren die volgen komen er meer initiatieven naar voren. Samenwerking tussen verschillende actiegroepen ontstaat bij de dreigende grootschalige ontruiming in de Nieuwmarktbuurt ten behoeve van de aanleg van de nieuwe metrolijn. Leegstaande huizen worden weer in gebruik genomen door krakers en sloopwerk wordt gefrustreerd door grote groepen mensen te mobiliseren bij de aanvang van werkzaamheden. De eerste zware confrontatie vindt plaats op 12 december 1974 als krakers zich verschansen op het dak van een pand en de politie bekogelen met dakpannen en stenen. Nadien vinden vele confrontaties plaats en weten krakers werkzaamheden te verhinderen en te saboteren. Uiteindelijk gaan de plannen toch door. De panden worden ontruimd en gesloopt, maar niet zonder heftige confrontaties, waarbij de politie hard optreedt (Duivenvoorden 2000: 99). Dit verzet in de Nieuwmarktbuurt heeft veel betekend voor de kraakbeweging. Het kraken heeft zich bewezen als een aanklacht tegen maatschappelijke misstanden en krakers hebben veel ervaring opgedaan met acties en het opbouwen van een eigen infrastructuur.

'De kraakbeweging is begonnen als georganiseerde beweging in de Nieuwmarkt, met het verzet tegen de metro en de vernieling van de Nieuwmarktbuurt. Daar werden de basisvormen van het georganiseerde kraken al gelegd: het organiseren van het kraken, van het opbouwen van panden, het systeem van het alarm om je te verzetten tegen knokploegen en eventuele politieacties, het barricaderen van panden. Na die rellen, waar ik ook mijn eerste straatervaringen opdeed, is door een aantal mensen vrij bewust besloten om het kraken als actie op zich voort te zetten. In de Nieuwmarkt was het kraken nog een onderdeel van de strijd tegen de metro, maar toen werd het kraken een doel op zich om mensen aan een woning te helpen' ('De stad was van ons' 1998: 14).

De beweging groeit en heeft nationale aantrekkingskracht. Dat komt onder andere in 1975 aan het licht tijdens protestacties tegen een wetsvoorstel dat kraken moet verbieden. Binnen de kraakbeweging wordt gediscussieerd over de organisatie en de leiding van de beweging. Het Landelijk Overleg Kraakgroepen (LOK) neemt het voortouw als vertegenwoordiger, maar dat valt niet in goede aarde. Net zoals voorheen op lokaal niveau een overkoepelend orgaan niet van de grond kwam, blijkt het ook nu niet mogelijk de beweging met anarchistische inslag te stroomlijnen. Dit leidt steeds meer tot interne strubbelingen en spanningen (Duivenvoorden 2000: 136).

De kraak beweging krijgt twee richtingen. Aan de ene kant bevindt zich een groep die zelfwerkzaamheid en zelforganisatie propageert bij het oplossen van de heersende problematiek. Onder deze vlag werken de Provo's, Woningburo de Kraker en de actiegroep Nieuwmarkt. Aan de

andere kant, onder leiding van Aktie'70, ontwikkelt zich een groep die meer politiek activisme voorstaat.

Jaren '80

Nieuwe wapenfeiten dienen zich aan met de voorgenomen ontruiming van de Groote Keyser. Dit wordt beschouwd als het beginpunt van beruchte de jaren '80. Een grote groep krakers had dit pand namelijk uitgekozen uit als 'symboolpand' om aan te tonen dat de kraakbeweging zich niet meer zomaar opzij zou laten zetten (Bilwet, 1990; Uitermark 2004).

'De Groote Keyser werd een symboolpand. Dat had met een aantal zaken te maken. Op de eerste plaats werkte de OGEM, de toenmalige eigenaar, niet alleen met onfatsoenlijke juridische procedures, maar ook met een infiltrant, die namen en informatie verzamelde over de bewoners, zodat ze een kort geding zouden kunnen aanspannen. Vervolgens waren er aanwijzingen dat de bende van Harry Gouwszwaard, die al eerder met knokploegen op andere panden was afgestormd, een grootscheepse aanval met wel vijftig tot honderd man zou plegen om de Groote Keyser te ontruimen' ('De stad was van ons' 1998: 16).

Het pand wordt zwaar gebarricadeerd, vaten met afgewerkte olie, ontplofbare aardappels, brandblussers en rookbommen zijn beschikbaar voor de verdediging en ook rijen Molotovcocktails staan gereed. Daarover was gediscussieerd.

'De enige mogelijkheid was dat ze met een soort tank zouden komen om een gat in de gevel te maken. Het is heel simpel, als we dan een molotov-cocktail naar beneden gooien en er zit zo'n hardliner in, blijft ie dan zitten of gaat ie fietsen. Als de politie kwam was de vraag: gooien we brandbommen naar beneden of niet? Voor mij was er geen andere mogelijkheid, ik zou ook degene zijn die gooide, want dat laat je niet aan iedereen over. Later kwam er een discussie over geweld, toen er een punker was die een stok met een enorme spijker er doorheen bij zich had. Toen zei ik: wat is dit man? Gaan jullie mensen vermoorden? Als ik in de voorste linie naast je sta dan geef ik jou eerst een klap' ('De stad was van ons' 1998: 53)

Maar de strijd vindt niet plaats. De toenmalige Amsterdamse burgemeester Polak gaat de confrontatie uit de weg, wetend dat er groot risico aan kleeft. Later komt het toch, los van de Groote Keyser, tot een harde confrontatie tussen krakers en politie bij een nabijgelegen pand, de Vogelstruys. Heftige rellen volgen, waarbij de ME, de bereden politie, politiehonden en traangas wordt ingezet. Aan beide kanten vallen veel gewonden, veel krakers worden opgepakt (Bilwet 1990). Vanuit de Groote Keyser wordt, nog voor de voltrekking van de rellen bij de Vogelstruys, besloten een pand in de Vondelstraat te herkraken. Deze herkraak leidt tot de kortstondige oprichting van de

Vondelvrijstaat in februari 1980 nadat de ME er niet in slaagt de bezetters te verwijderen. Kort daarna worden barricades van onder andere bouwketen en straattegels opgericht die ten tweeden male de politie ervan moeten weerhouden het pand te ontruimen. Vanuit de hele stad en verder komen kraaksympathisanten hun steun betuigen en een optreden van de ME en politie blijft uit.. Na dagen overleg met krakers besluit de burgemeester onder druk van Den Haag, ondanks dat een geweldloze oplossing in het verschiet ligt, alsnog om stevig op te treden. Met de inzet van pantserwagens, achttien pelotons ME, marechaussee, een politiehelikopter en zelfs een tank wordt het verzet gebroken. De barricades worden verwijderd en de straat hersteld, het pand zelf wordt echter niet ontruimd (Duivenvoorden 2000: 163).

In reactie op dit overheidsoptreden breken gedurende die dag door heel Amsterdam rellen uit, waarbij tientallen gewonden vallen aan zowel de kant van de krakers als de overheid. De korpsleiding laat geen arrestaties verrichten om escalatie te voorkomen (Duivenvoorden 2000: 165). De inzet van militaire middelen door burgemeester Polak wordt door velen beschouwd als een verbreking van de dialoog.

Na een reeks van spraakmakende kraken en een inval op het kantoor van de Gemeentelijke Herhuisvestingsdienst, wordt duidelijk dat de aanstaande kroning van Beatrix aangegrepen zal worden voor een grootscheeps protest om het ongenoegen te uiten over de woningnood in Amsterdam en het falende beleid van de overheid. In reactie hierop stelt de landelijke en gemeentelijke overheid, in samenwerking met woningbouwverenigingen alles op alles om problemen te voorkomen. Zij trachtten onder andere te bereiken dat vóór 30 april er geen leegstaand pand meer te vinden is in de binnenstad. Daarnaast wordt van regeringswege terstond aangegeven dat de voorstellen voor de anti-kraakwet per direct worden ingetrokken. Het uit de kraakbeweging afkomstige '30-april aktiedag' affiche wordt door politie en justitie opgespoord en ingenomen waar dat maar kan (Duivenvoorden, 2000, p. 196).

De opgebouwde spanning leidt uiteindelijk toch tot een enorme geweldsuitbarsting. Op 30 april is de binnenstad een belegerde veste met vele politietroepen en duizenden krakers. Het startschot van de onlusten die dag wordt gegeven in de Kinkerbuurt, waar krakers gewond raken bij optreden van de ME. Dit leidt tot oproer binnen de kraakbeweging, met als gevolg dat door de hele stad hevige confrontaties tussen politie en krakers plaatsvinden. De krakers gebruiken hierbij onder andere katapulten en molotov cocktails. In de loop van de dag sluiten zich echter ook vele mensen aan die verder niets met de kraakbeweging te maken hebben, waardoor de rellen zich uitbreiden en de zaak escaleert. De volgende dag wordt de balans opgemaakt: er zijn door heel Amsterdam veel

vernielingen aangericht, er is geplunderd en bij zowel relschoppers als politie zijn vele gewonden gevallen. Tientallen arrestaties zijn verricht (Duivenvoorden 2000: 172).

‘Het verloop van Koninginnedag, nee, ik heb dat niet leuk gevonden. Ik rook het, ik wist wat er ging gebeuren. Alle krediet die de kraakbeweging had...Dan krijg je vanuit de media een hele grote tegenaanval. En ik wist dat, doordat de beheersing er niet was om 1 mei te nemen, dit het geforceerde hoogtepunt van de staat was. Maar het was wel het eind van jouw schaakpartij. Je was niet meer aan zet. Dat is feitelijk wat er gebeurd is. Ik heb niet genoten. Ik heb zelfs niet meegevochten’ (‘De stad was van ons’ 1998: 53)

Op de avond van de rellen verschijnt een vertegenwoordiging van de kraakbeweging op de televisie, die zich openlijk distantieert van wat heeft plaatsgevonden. Het gevolg van deze actie was grote onenigheid binnen de kraakbeweging. Moest de lijn van de harde confrontatie worden voortgezet of moest opnieuw de dialoog worden gezocht met de autoriteiten? Veel krakers hadden het idee dat de gebeurtenissen hen boven het hoofd waren gegroeid. Dat leek het geval, want een gedeelte van de protesten en rellen op de kroningsdag waren namelijk niet eens door de kraakbeweging georganiseerd, maar door andere organisaties zoals de autonomen (Bilwet 1990).

In de jaren '80 was de kraakbeweging op het toppunt van haar macht. Voor krakers waren er (levensmiddelen)winkels, kappers, werkplaatsen, cafés en restaurants opgezet. Ook bestond er een diversiteit aan ‘kraakmedia’. Zo waren er vele kraakkrantjes en kraakzenders op de radio, en zelfs (na de reguliere zendtijd) op de televisie (Duivenvoorden 2000: 201). De overheid erkende deze macht en onderhandelde regelmatig met krakers. (Sloop)plannen werden gewijzigd of afgeblazen, kraakpanden gelegaliseerd en het leegstandsregister werd versneld doorgevoerd. Wanneer onderhandelingen op niets uitliepen volgden regelmatig gewelddadigheden waarbij zowel politie als krakers zich niet onbetuigd lieten.

De rellen rond de Groote Keyser, de Vondelvrijstaat en de kroning zorgden echter voor een breuk in de kraakbeweging. Veel krakers zagen het geweld als onnodig en meenden dat gemeente en politie gesprekspartners moesten zijn. Aan de andere kant stond een groep militante krakers op. Zij zagen het geweld van de kraakbeweging juist als dé manier om invloed en macht te krijgen en te behouden. Tegelijkertijd verbreedde de kraakbeweging zich. Aangezien veel krakers het gevoel hadden dat het beter ging op het gebied van huisvesting, kwamen andere onderwerpen op de agenda. ‘Kraken is meer dan wonen alleen’, dat werd de leus (Bilwet 1990). Feminisme, kernenergie, kernwapens, apartheid, dierenrechten, militarisme en seksisme, rond deze en andere onderwerpen ontstonden

actiegroepen waarvoor krakers ook interesse koesterden. Deze diversificatie zorgde ervoor dat de kraakbeweging steeds meer de 'beweging' werd, die vooral en gezamenlijke geschiedenis kende.

In 1987 staat de Politieke Vleugel van de Kraakbeweging (PVK) op, een groep krakers op die de kraakbeweging in ander vaarwater wil brengen. De relatief rustige manier waarop de kraakbeweging zich tussen '82 en '87 profileert zint hen niet. De groep is radicaal en start een soort terreurcampagne binnen de beweging. Krakers die zich niet willen voegen naar de lijnen die de PVK uitzet worden door hen buitenspel gezet. Tegen krakers die zich actief verzetten tegen de groeiende invloed van de PVK wordt gebruik gemaakt van methoden als schaduwen, geweld en intimidatie. Dergelijke intern gerichte gewelddadige acties worden niet gewaardeerd, net als de manier waarop de PVK de krakers weer onder één noemer probeert te scharen. Vanuit de kraakbeweging wordt het geweld van de PVK door anderen op dezelfde manier beantwoord. In de strijd die hierop volgt delft uiteindelijk de PVK het onderspit (Duivenvoorden, 2000, p. 290).

De beweging valt steeds meer uit elkaar, het aantal actieve krakers neemt sterk af. Zo is een schatting dat van de 20.000 krakers uit de jaren '80 er in de jaren '90 nog slechts 4000 over zijn (Ibid.: 332).

4 Kraken

De afgelopen decennia waren turbulent. We hebben kennis gemaakt met deze historische context. In dit hoofdstuk komt de centrale activiteit aan bod: kraken, zoals het tegenwoordig plaats vindt. Het gaat dus niet om het maatschappelijk verschijnsel als geheel, maar om het openbreken en bewonen van een huis dat leegstond. We geven beschrijvingen en toelichtingen op de gang van zaken bij deze activiteit. Hoe wordt kraken uitgevoerd? Waarom zo, wat zijn de risico's? Vanuit welk perspectief bezien de verschillende partijen deze activiteit?

Een briefje dat ik bij een bezoek aan het kraakspreekuur (KSU) heb verkregen roept op om rond vier uur 's middags te verschijnen. Op het briefje staat alleen het adres van de verzamelplek, de locatie van 'de kraak' zal pas later bekend worden gemaakt.

In het pand van het KSU waar wordt verzameld zijn voor deze gelegenheid de ramen dichtgeplakt. Een meisje doet open, stelt zich voor als een van de beoogde bewoonsters van het te kraken pand en bedankt alvast voor de hulp. Binnen zijn al zo'n dertig mensen aanwezig, de meesten rond de 20 jaar oud. De groep bestaat voor een derde uit mensen die ik vaker bij dit KSU heb gezien. De rest van de groep zijn vrienden van de nieuwe krakers en krakers uit andere buurten. Veel mensen zijn donker gekleed, wat praktisch is tijdens een kraakactie. De donkere kleding maakt het voor omstanders en politie moeilijker om individuen te onderscheiden, wat de kans op een eventuele arrestatie kleiner maakt. Overigens lopen er best wat mensen rond, waaronder ikzelf, die zich niet aan deze kledingvoorschriften hebben gehouden.

Tegen half vijf vinden de organisatoren van de kraakactie dat er genoeg mensen aanwezig zijn om de kraak door te laten gaan. Er zijn intussen meer dan 50 mensen gearriveerd, waarvan sommigen zelfs buiten moeten staan omdat het binnen te druk is.

Een meisje klimt op een stoel en vraagt de aandacht. Het rumoer in de kamer maakt plaats voor geroezemoes. Het meisje begint met het meedelen van het adres van het te kraken pand en de route er naar toe. Het pand is niet ver van de verzamelplek. Vervolgens komt de reden van de kraakactie aan bod. In dit geval heeft een prima bewoonbaar pand meer dan een jaar leeggestaan. In de rest van het praatje wordt de toehoorders duidelijk gemaakt hoe zij zich dienen te gedragen tijdens de actie: geen bier drinken en netjes zijn tegen omstanders. Twee jongens en een meisje worden aangewezen om met de politie en buurtbewoners te praten. Een belangrijk punt is het beschermen van de 'brekers'. Op het moment dat de deur geopend wordt, moet de groep een dichte halve cirkel vormen, zodat passanten niet kunnen zien wat er precies gebeurt. Het laatste punt van de uitleg gaat over identificatie. Iedereen wordt geadviseerd om, als de politie hier om vraagt, pas op het politiebureau aan het verzoek te voldoen. Het beste zou zijn om je ook daar niet te identificeren, maar dat moet iedereen zelf weten. Lang niet alle aanwezigen luisteren naar het verhaal, veel mensen lijken door de wol geverfd.

De korte wandeling naar het nieuwe kraakpand verloopt chaotisch. De mensen arriveren in twee groepen, terwijl de woning slechts één straat verderop ligt. Als de achterblijvers aankomen heeft de eerste groep al een blokkade gevormd voor de deur. Nog voordat iedereen goed en wel doorheeft wat er gebeurt, is de deur al open en gaan er mensen naar binnen met wat meubilair. Ook gaan er twee lange ijzeren buizen mee naar binnen, om de deur te kunnen barricaderen.

Snel wordt er een nieuw slot op de deur gezet en een aantal mensen inspecteert het pand. Als de deur weer afgesloten kan worden, is het tijd om de politie te bellen. Vervolgens is het zaak om

geduld te betrachten, want de politie laat meestal wel even op zich wachten. Sommige mensen wachten in het pand, achter een gebarricadeerde deur, maar de meeste mensen maken zich geen zorgen. Eten en drinken gaan rond en er wordt wat gekletst. Nieuwsgierige buurtbewoners komen informeren wat er aan de hand is. Zij worden gerustgesteld door de hiervoor aangewezen jongedame.

Het gekraakte pandje lijkt prima geschikt voor de twee meiden die er willen wonen. Er zijn twee ruime kamers en een keukentje. Een van de kamers ligt wel vol met puin en de vloer is verzakt, daar zal flink wat werk verzet moeten worden. De tuin achter het huis ligt vol met oude, kapotte fietsen en lege bloembakken, tegels schots en scheef. Dit wijkt overigens niet veel af van de andere tuinen in de buurt.

Na een kwartiertje arriveren twee agenten in een auto. Een kraker loopt naar hen toe en nodigt één van hen uit het gekraakte pand te inspecteren. Deze inspectie duurt ongeveer tien minuten. De agent bekijkt de kamers en stelt vast dat het pand niet bewoond was.

De agenten stappen weer in hun auto en vertrekken. Een kraker komt uit het pand en meldt dat de actie is geslaagd. Gejuich en applaus barst los en onmiddellijk wordt een krat bier naar binnen gebracht. Iedereen wil zien waarvoor de vrije middag is opgeofferd, dus het pand loopt binnen enkele minuten vol met krakers. Onder het genot van een muziekje en wat bier wordt er nog even nagepraat en een klein feestje gevierd. Twee mannen sluiten ondertussen de elektriciteit aan en sleutelen wat aan de oude boiler. Al na een uurtje keert de rust weer en de meeste mensen gaan huiswaarts. Een klein groepje blijft achter om de nieuwe bewoners te helpen met het bewoonbaar maken van hun nieuwe huis (fieldnote).

Een pand dat nog in gebruik is (artikel 138) dan wel korter dan een jaar leeg staat (artikel 429sexies) mag niet worden gekraakt. Deze beide artikelen van het Wetboek van Strafrecht worden steeds genoemd bij kraken. In het eerste gaat het om braak, bij het tweede is vooral de termijn van een jaar belangrijk. Wij geven hier geen juridische uiteenzetting, maar deze twee aspecten moeten toch genoemd worden omdat ze de gang van zaken bij het kraken mede begrijpelijk maken.

4.1 Kraken, routine

Mensen die een pand willen kraken melden zich als regel bij een Kraakspreekuur (KSU, zie hoofdstuk 6). Om vast te stellen of een pand geschikt is moet informatie worden ingewonnen. Er is een pand dat leegstaat, maar dat moet geverifieerd worden, bijvoorbeeld door navraag te doen bij de bureaus. Dat gebeurt omzichtig, zodat buitenstaanders de plannen niet doorzien en gealarmeerd worden. Tegelijkertijd zoekt men uit wat de eigenaar wil met het pand. Wordt het verbouwd, gesloopt of zou het verhuurd moeten worden? Zulke dingen zijn te achterhalen door het Kadaster te raadplegen of door het bestemmingsplan van de buurt te bestuderen. Binnen de kraakbeweging in Amsterdam worden zulke gegevens min of meer systematisch verzameld, onder andere door het

SPOK (Speculatie Onderzoeks Kollektief). Hier weet men vaak op basis van over de jaren verzamelde documentatie in wiens handen huizen zijn en een aantal van deze eigenaren staat binnen de kraakbeweging bekend als speculanten. Is een pand bewoonbaar en staat het tenminste een jaar leeg, dan kan worden besloten het te kraken.

Omdat er voldoende mensen ter ondersteuning aanwezig moeten zijn, wordt de actie aangekondigd. Dit gebeurt binnen een beperkt netwerk, want men wil voorkomen dat het plan voor de actie uitlekt en dat de eigenaar de kraak kan trachten te voorkomen. Er wordt niet gebruik gemaakt van internet, berichten daar kunnen immers door iedereen worden gelezen. In plaats daarvan worden kleine briefjes uitgereikt aan bekenden en aan mensen die men tegenkomt op bekende plekken in de kraakbeweging, bijvoorbeeld de KSU's. Dit gebeurt niet langer dan enkele dagen voor de geplande kraakactie en op de briefjes staat als regel niet meer dan 'kraakactie', een tijdstip en de locatie waar men verzamelt. Doorgaans is die locatie een kraakpand in de nabijheid van het te kraken pand. In Amsterdam wordt vrijwel uitsluitend gekraakt op Zondagen.

Als er voldoende mensen aanwezig zijn en men besluit dat de kraak doorgaat, wordt eerst uitleg gegeven. Een persoon, doorgaans iemand die verbonden is aan een KSU, neemt de leiding. Pas dan horen de aanwezigen om welk pand het gaat (adres, hoe lang het leegstaat en wat de plannen van eigenaar zijn) en wie degenen zijn die er gaan wonen. Ook wordt doorgenomen welke personen specifieke taken gaan uitvoeren. Een deel daarvan gebeurt door mensen met ervaring. Eén of twee 'brekers' verschaffen toegang tot het pand. Een persoon krijgt de taak om de politie te woord te staan, anderen zullen zich richten tot buurtbewoners als die komen kijken. Weer andere personen zorgen ervoor dat de 'kraakset' in het huis komt. Dit is de minimale hoeveelheid meubels die gebruikt kan worden om aan te tonen dat het pand bewoond gaat worden (een stoel, een matras, een tafel). De groep neemt ook een 'bouwstempel' mee, dat is een steigerpijp die uitgeschoven kan worden en dienst kan doen om de deur te barricaderen. Ten slotte wordt gezegd wat het best gedaan kan worden als het tot een confrontatie komt met de politie. Meestal adviseert degene die uitleg geeft om geen identiteitspapieren te tonen. Althans niet op straat, later op het politiebureau kan dat eventueel wel gebeuren. Men noemt een telefoonnummer van de 'arrestantengroep', dat kunnen degenen die onverhoopt gearresteerd worden gebruiken als ze een advocaat nodig hebben. De uitleg wordt als regel gegeven in het Nederlands, maar men herhaalt dat in het Engels om de aanwezige buitenlanders niet uit te sluiten (zie hoofdstuk 7).

De hele groep verplaatst zich nu naar het te kraken pand. Daar aangekomen gaan de 'brekers' de deur openen en ze plaatsen een nieuw slot. Dit is eigenlijk het meest spannende moment en het moet

niet te veel tijd in beslag nemen, want het is een strafbare handeling en daarbij kan men op heterdaad worden betrapt. Hier speelt de groep een belangrijke rol. Zij onttrekken de brekers aan het zicht, maar zij zullen hen ook beschermen als dat nodig is, bijvoorbeeld als de eigenaar komt, een knokploeg of de politie.

‘Ik ben er een paar keer wel bij geweest, toen werkte ik nog op de Nieuwezijds en daar in dat gebied zitten heel veel kraakpanden. Daar word je gewoon weggeslagen, zeg maar als politie, politie in uniform. Dan kun je gewoon niks beginnen met vier, vijf man’ (Respondent politie 3).

De brekers verlaten het toneel zodra de deur open is. Vaak komen ze later weer terug, nadat ze andere kleren hebben aangetrokken. Overigens wordt de woning niet altijd gekraakt door de voordeur te forceren. Soms verschaft men zich op een andere manier toegang tot het leegstaande pand.

Ondertussen komen buurtbewoners kijken wat gaande is. Zij worden serieus te woord gestaan. Soms gaan krakers zelf naar buurtbewoners. Bij de KSU’s hecht men veel waarde aan een goed contact met de buurt. ‘Als je lang moet wachten, ga dan niet op de auto van de buren liggen’, zulke aanwijzingen geeft men tijdens de uitleg op de verzamelplaats. Voor buitenlanders is een charmeoffensief vanwege de taal een lastige opgave, maar ook Nederlandse krakers slaan de plank soms mis. Een kraker leerde dat hij een buurtbewoner niet voor de zaak kon winnen door te spreken over solidariteit en klassenstrijd, een volgende keer maakte hij in plaats daarvan grapjes.

Als de deur open is, een nieuw slot is aangebracht en de ‘kraakset’ binnen is, belt iemand de politie. Als regel arriveren één of twee agenten binnen een half uur. Zij kijken in de woning, stellen vast dat het huis leegstond en maken daarvan later proces verbaal op. Was het huis onbewoond en stond het minimaal een jaar leeg, dan is de kraak legitiem. Sommige agenten maken het de krakers lastiger dan andere. Zij kunnen vragen ze of het pand wel een jaar heeft leeggestaan en hoe de krakers dat weten. Ze willen identiteitspapieren zien. In andere gevallen proberen niet één of twee, maar meer agenten binnen te komen. De groep zal beletten dat ze dit doen. De conversatie met de politie ter plekke moet dus gevoerd worden door personen die stevig in hun schoenen staan.

De politie vertrekt weer en vervolgens gaan mensen in huis aan de gang met schoonmaken, het aansluiten van elektriciteit en dergelijke. Soms vindt er een korte informele evaluatie plaats, maar meestal is er gewoon een feestje met bier in het nieuwe kraakpand. De eerste nachten blijven er een paar mensen slapen, want dat is het moment dat er een knokploeg kan komen. Gaat het om onervaren krakers, dan worden ze daarover geïnformeerd en ze krijgen het nummer van het krakersalarm.

In de loop der jaren is de gang van zaken rond het kraken van een pand routine geworden. Bij acties die in de KSU's zijn opgezet, wordt steeds op vrijwel gelijke manier gewerkt. Men hanteert een draaiboek, dat in de loop der jaren is ontwikkeld en in grote lijnen bij alle KSU's gelijk is. Er staan verschillende handleidingen op internet die ook in essentie overeenkomen.² Handleidingen om te kraken zijn er al heel lang.

‘Destijds was het op stencil natuurlijk. Ik heb volgens mij wel eens een tweede versie ervan gezien, dat was van ’80-’81 ofzo. Er was al een eerdere versie die ergens waarschijnlijk in de loop van de jaren ’70 is opgesteld. Daar wordt het woord ‘kraakspreekuur’ gebruikt, met de adressen erbij. Daar werd je allemaal naar verwezen’ (Respondent kraker 10).

Deze werkwijze is afgestemd op wettelijke grenzen en houdt voorts rekening met te verwachten handelwijze van andere partijen. Politie en gemeente zijn op de hoogte van deze gang van zaken, zodat niet elke keer een fysieke confrontatie nodig is om het pleit te beslechten. Deze routine betreft dus niet enkel het optreden van de krakers, maar ook de reactie van andere partijen. Dit samenspel heeft er in belangrijke mate toe bijgedragen dat kraakacties die gericht zijn op het verkrijgen van woonruimte als regel geen problemen opleveren in de vorm van overlast.

4.2 Risico's

Soms wordt besloten een kraak af te blazen. Als de politie, de eigenaar of een knokploeg ter plekke komen voordat de deur is opgebroken, ontstaat een penibele situatie. De brekers moeten in grote haast hun klus afmaken, terwijl de groep hen beschermt en de bedreigende nieuwkomers op afstand houdt, of de krakers houden het voor gezien.

Januari 2009. Bij een kraakactie in de Pijp meldt zich de Turkse huiseigenaar. Men is al in het huis, maar er rijzen bedenkingen over de geschiktheid van het pand. De nieuwe Spaanse bewoners moeten het sanitair delen met andere bewoners en bovendien houdt de eigenaar een emotioneel betoog dat de krakers geen goed gevoel geeft. Men besluit het pand alsnog te verlaten (zie ook hoofdstuk 7).

Maart 2009. In Amsterdam-oost, aan de derde Oosterparkstraat is een bedrijfspand gekraakt als kort daarop een man ten tonele komt die verklaart de nieuwe huurder te zijn. Hij heeft een

---

² <http://www.kraak-forum.nl/viewtopic.php?f=27&t=3222>; http://wiki.autouniv.nl/doku.php/landelijke_kraakhandleiding; <http://squat.net/archiv/nl/kraha9697/>

huurcontract bij zich. Als dit verhaal een dag later is uitgezocht en het blijkt te kloppen, verlaten de krakers het pand weer.

Twee winkels van de Vinkzichtpanden aan de Kinkerstraat worden in januari 2009 gekraakt. Dat verloopt zonder opvallende gebeurtenissen, totdat diezelfde avond een groep van ongeveer 25 mannen met geweld het pand probeert te betreden. Deze ogenschijnlijke knokploeg komt binnen door de rolluiken te forceren en ruiten in te slaan. Vervolgens ontstaat een flinke vechtpartij. Drie krakers raakten gewond, één van hen moet met een dubbele kaakbreuk naar het ziekenhuis. De politie is snel ter plaatse en houdt veertien mensen aan, zowel krakers als belagers. Na de schermutselingen heeft de politie het pand teruggegeven aan de krakers (o.a. Het Parool 19-1-09; <http://indymedia.nl/nl/2009/01/57162.shtml>; <http://gespot.at5.nl/2009/01/18/pand-in-de-kinkerstraat-gekraakt/>). In de berichten rond dit incident wordt niet duidelijk dat het bij deze groep mannen gaat om Russische criminelen. Zij trachten niet in opdracht van de huiseigenaar het pand binnen te komen, maar het is hun te doen om de spullen die zij kennelijk daar zelf hebben opgeslagen. Ze slaan zich een weg naar binnen en graaien de inhoud van twee kluizen grotendeels bijeen. Een deel, in de vorm van kennelijk gestolen goederen en een flinke hoeveelheid drugs, blijft achter. Als de politie komt, weten de meesten van deze groep het pand via de achterzijde te verlaten, met een deel van hun buit. De krakers zijn erg geschrokken van dit gewelddadige optreden en ze weten niet goed wat te doen, ook niet nadat de politie het pand weer aan hen heeft overgedragen. Er is krakersalarm geweest en tientallen personen zijn daar op af gekomen. Een deel van de opgetrommelde sympathisanten betreft een pand aan de overzijde van de straat om daar de wacht te houden. Een andere kleine groep blijft in de gekraakte panden, maar voelt zich daar niet veilig. Deze situatie duurt twee dagen, maar de gewelddadige belagers laten zich niet meer zien. Ondertussen leiden vermoeidheid en spanning ertoe dat steeds meer mensen het voor gezien houden. Uiteindelijk worden de panden opgegeven.

‘When you squat, you can find every kind of stuff. Sometimes you can find marihuana plantations of some mafia man. In that case, it is smart to leave immediately’ (kraker).

Ook in de jaren '80 was het krakers bekend dat zij met geweld te maken konden krijgen wanneer een pand werd gekraakt.

‘Als je ging kraken wist je dat die eerste fase gewoon best spannend was. Meestal werd er wat uitgezocht over de eigenaar, en veel van die krotten en slooppanden waren natuurlijk toen van dubieuze figuren, van speculanten, van huisjesmelkers, van die rare types zeg maar. Je leerde snel dat je je mocht verdedigen tegen een knokploeg, en dat je dus desnoods met geweld ook

mocht terugmeppen, al was het alleen maar om het zolang uit te zingen tot er hulp kwam' (Respondent kraker 9).

4.3 Kraken in perspectieven

In Amsterdam is het kraken van woningen een routineuze handeling. Dit gebeurt wekelijks, tientallen keren per jaar. Niet alleen krakers, ook de politie en de gemeente zijn daarvan op de hoogte. Behalve het vinden van eigen woonruimte is voor krakers belangrijk dat in de stad voldoende sociale woningbouw bestaat. De gemeente heeft, net als de eigenaren, andere belangen. In het kader van stadsvernieuwing wil men panden afbreken of een nieuwe bestemming geven. Toch zijn krakers voor de gemeente ook belangrijke bondgenoten, namelijk als het gaat om het bestrijden van leegstand. Krakers vormen een bedreiging voor eigenaren die hun panden onbenut leeg laten staan en die leegstand is ook voor de gemeente onwenselijk. Voor de politie is kraken geen activiteit die veel inspanning vergt. De politie komt pas echt in beeld bij ontruimen, zoals we zullen zien het volgende hoofdstuk. Voor het Openbaar Ministerie is kraken relevant indien het strafbare feiten betreft. Gezien het feit dat de meeste woningen na minimaal een jaar leegstand worden gekraakt, is daarvan met de huidige wetgeving dus geen sprake. Alles overziend kan worden gezegd dat kraken zich in Amsterdam meestal voltrekt zonder dat er veel ophef over wordt gemaakt.

De gang van zaken rond de Vinkzichtpanden maakt nog een paar andere dingen duidelijk, die mede het perspectief van krakers bepalen. Allereerst is te zien dat kraken gevaarlijk kan zijn. Ook nadat de politie leegstand heeft vastgesteld, kan nog van alles gebeuren en krakers kunnen klappen oplopen. Ten tweede, het kraken van een pand mag dan een routinehandeling zijn, maar daarna doet zich een nieuwe situatie voor waar de krakers geen handleiding voor hebben. In het geval van de Vinkzichtpanden ontstaat een gespannen chaos waar men geen greep op krijgt. Ten derde, krakers vertrouwen de politie niet en beschouwen hen niet als bondgenoot, ook niet bij een gewelddadige confrontatie met Russische criminelen. Ze gaan er niet toe over de politie in te lichten over de aangetroffen goederen. Een voorstel daartoe wordt weggelachen.

5 Ontruimen

De tweede activiteit die steeds terugkeert als het gaat om krakers: ontruimen, komt in dit hoofdstuk ter sprake. We beschrijven de procedure die voorafgaat aan ontruiming en schetsen de omvang van dit verschijnsel in Amsterdam. Vervolgens geven we een beeld van de gang van zaken bij ontruiming, gevolgd door een beschrijving van de tegenstand die daarbij wordt geboden. Zowel de manier waarop de ontruiming wordt uitgevoerd als de wijze waarop tegenstand wordt geboden bieden zicht op de perspectieven van de verschillende partijen.

Het is een zonnige dag, Pasen 2009, als in Oost drie panden naast elkaar worden gekraakt. Het gaat om voormalige sociale huurwoningen die gerenoveerd zijn en nu voor veel hogere prijzen verhuurd zouden moeten worden. Een groep van tegen de 50 krakers neemt de panden in gebruik. Doordat ongeruste burens de politie hebben gebeld, is deze zeer snel ter plaatse. Een bewoonster stormt haar huis uit, schreeuwend om de politie. Na een gesprek met bewoners en een korte inspectie van één van de deuren meldt de politie de krakers dat de kraak niet wordt goedgekeurd. Volgens de politie is de deur zichtbaar opengebroken, wat een strafbaar feit betekent. Er volgt een lange discussie tussen woordvoerders van de krakers en de politie. Ondertussen arriveren er steeds meer wetshandhavers én krakers.

Als blijkt dat de partijen er niet uit komen, blokkeert een groep krakers de deur van het betwiste pand. De politie reageert te traag en kan ondanks dreigementen en wat geduw en getrek de met de armen in elkaar gehaakte groep krakers niet weg krijgen. Hierop trekt de politie zich terug en is het wachten op de dingen die gaan komen. Terwijl via het krakersalarm meer krakers worden opgetrommeld, zit de politie ook niet stil. De gewone knuppel wordt verwisseld voor de lange lat en de hondengeleider arriveert. De groep toeschouwers groeit gestaag.

Na enige tijd draagt de politie de krakers op het pand te verlaten. Reden: het heeft nog geen jaar leeggestaan. Na kort overleg besluit de groep krakers het pand niet te verlaten, want volgens hen heeft het wel langer dan een jaar leeggestaan. Hierop kondigt de politie aan dat de ME zal komen om het pand te ontruimen. Nu is het menens.

Ondertussen is onduidelijk wat er met de andere twee panden gaat gebeuren. De politie heeft deze panden niet bezocht en sommige krakers denken dat de politie niet van de panden af weet. Later blijkt echter dat de politie alle drie de panden wil ontruimen.

De ME is bij een voetbalwedstrijd van Ajax aanwezig en kan nog niet naar Oost komen. Uren gaan voorbij. Enkele krakers gaan huizen langs om buurtbewoners een verklaring te laten tekenen dat de zojuist gekraakte panden al langer dan een jaar leegstonden. Ook wordt er gebeld met lokale politici, maar de politie houdt vast aan de beslissing om te ontruimen.

Op het moment dat de politie de straat gaat afzetten moeten de krakers een keuze maken. Het pand in, op straat blijven, beide met het risico van arrestatie, of achter de afzetting van de politie gaan staan. Op het laatste moment besluit een tiental krakers naar binnen te gaan. Zo'n 25 man blijft over om buiten de deur te blokkeren. Zij geven hun identiteitspapieren en telefoons mee aan anderen, die achter de afzetting staan. Het telefoonnummer van de 'arrestantengroep' gaat rond, terwijl een straat verder de ME zich opstelt.

Als uiteindelijk het eerste peloton ME arriveert, gaat alles heel snel. Op het laatste moment besluiten de krakers voor het huis gezamenlijk dat zij zich slechts passief zullen verzetten. De ME heeft hier echter geen boodschap aan en prikt en slaat fanatiek in op een man die zich niet

snel genoeg laat wegduwen en op een meisje dat haar ongenoegen laat merken door leuzen te roepen als: “Politie, politie, hoeren van justitie!” en “Stop staatsgeweld!” Binnen enkele minuten is de straat ‘schoon’ en kan de ontruiming beginnen.

De krakers hergroeperen zich nu aan een kant van de straat, tussen de toeschouwers. Bij elke arrestant die uit het huis wordt gehaald maken de krakers lawaai. Hangend uit een al eerder gekraakt pand in de straat slaat een man met twee pandeksels tegen elkaar. Wanneer de busjes met arrestanten de straat uit willen rijden, haakt een deel van de krakers de armen in elkaar om opnieuw een levende blokkade te vormen. De bereden politie reageert door op de krakers in te rijden en de blokkade verdwijnt even snel als hij verscheen. Dit herhaalt zich enkele malen. Uit het publiek wordt een rotje gegooid, waardoor de paarden lichtelijk in paniek raken. Het antwoord van de politie is simpel: de busjes verlaten de straat aan de andere kant, waar weinig publiek staat.

Om elf uur ’s avonds keert de rust weer. De drie gekraakte panden zijn ontruimd, zowel krakers als politie zijn vertrokken. Voor elk van de drie panden staat een beveiliging (fieldnote).

Anders dan bij kraken, ligt bij ontruiming het initiatief (ook) bij de politie en de gemeente. Het kraken van een woning levert zelden een probleem op, in de zin dat er geweld aan te pas komt of dat het overlast oplevert voor omwonenden. Ook al volgt in bovenstaande beschrijving het verschijnen van de politie op een kraakactie, feitelijk gaat het om een ontruiming, ook al is deze wat atypisch. Bij ontruimen is vaker wat loos dan bij kraken.

5.1 Ontruimen, procedure en routine

Een eigenaar doet als regel aangifte bij de politie als zijn pand is gekraakt. Hij kan zijn pand terugkrijgen als de officier van justitie of de rechter een titel tot ontruiming verschaffen. De eigenaar gaat hiermee naar de krakers of geüniformeerde politie (‘platte pet’) kan langsgaan bij het kraakpand en de boodschap brengen. De krakers kunnen vervolgens het pand verlaten. In bepaalde gevallen stemmen zij daar niet mee in en ze blijven zitten. De eigenaar meldt zich vervolgens, met die titel op zak, bij de gemeente en geeft te kennen dat de krakers niet uit zijn pand willen vertrekken. Daarmee komt ontruiming door de politie in zicht.

Iedere ontruimingsronde wordt voorafgegaan door hetzelfde procedurele traject met de gemeente, Openbaar Ministerie (OM) en politie. De gemeente stelt een lijst met panden samen die op civielrechtelijke grond ontruimd mogen worden. Dit zijn de panden waarvan de eigenaar via de rechter het beheer over zijn gekraakte eigendom heeft afgedwongen. De rechter heeft daarbij overwogen of de plannen die de eigenaar heeft voor zijn pand adequaat zijn. Hoewel men een eigenaar vanwege het eigendomsrecht niets kan opleggen, hanteert men in Amsterdam de regel: ‘niet

ontruimen voor leegstand'. Als er niet voldoende kan worden aangetoond dat het te ontruimen pand verhuurd, gesloopt of verbouwd zal worden, zal de rechter dus niet snel een bevel tot ontruiming geven.

Justitie levert een lijst met panden die op strafrechtelijke grond ontruimd dienen te worden. In dergelijke gevallen is de kraak illegaal geweest. Bijvoorbeeld wanneer een pand nog in gebruik was ten tijde van de kraak, of wanneer het nog geen jaar leegstond toen men het kraakte.

In stafvergaderingen tussen de gemeente, OM en de politie wordt een uiteindelijke lijst van panden samengesteld, die ontruimd mogen worden. De panden op de lijst worden stuk voor stuk doorgenomen en men bespreekt te verwachten verzet, mogelijke barricades en andere punten van aandacht. Ook wordt hier opnieuw gekeken naar de plannen die de eigenaren hebben met hun panden en men kan besluiten alsnog af te zien van ontruiming. Dit kan gebeuren als verwacht wordt dat leegstand zal volgen; indien een eigenaar eerder heeft laten ontruimen, maar geen actie heeft ondernomen en het pand opnieuw is gekraakt; of wanneer slechts anti-krakers de plaats van krakers zullen innemen. Men kan daarop besluiten eisen te stellen aan de eigenaar voor wat betreft zijn verantwoordelijkheden. De termijnen in de vonnissen worden bekeken, om zo te voorkomen dat er te vroeg wordt overgegaan tot ontruiming. Uiteindelijk ontstaat uit deze vergaderingen een lijst van panden voor de komende ontruimingsronde.

De lijst wordt voorgelegd aan de burgemeester, die de uiteindelijke toestemming moet geven. Hij heeft de mogelijkheid panden van de lijst te schrappen als de openbare orde erdoor bedreigd wordt. Het handhaven van die orde is immers een belangrijke taak van de burgemeester. De politie kan nu overgaan tot het uitvoeren van het bevel. De burgemeester wordt enkel nog betrokken bij de ontruiming als er sprake is van (onvoorziene) zware verstoringen van de openbare orde, of als er speciale dwangmiddelen moeten worden ingezet zoals traangas of groot materiaal.

Is de lijst van de te ontruimen panden vastgesteld en is de datum bekend, dan wordt dit meegedeeld aan de krakers die het betreft. In het verleden belden krakers wel met het gemeentehuis om navraag te doen, maar tegenwoordig wordt een brief gestuurd en de buurtregisseur gaat langs. Meestal gonst het van geruchten in de krakerskringen wanneer een ontruimingsronde op handen is en weet men ongeveer om welke panden het gaat, bijvoorbeeld omdat de rechter uitspraak heeft gedaan of omdat sloop aanstaande is.

Per ronde ontruimt de politie als regel acht tot tien panden. Dit gebeurt steeds op een dinsdag en men begint in alle vroegte. Daags ervoor houdt de politie de betreffende panden al in de gaten om te zien

wat verwacht kan worden. Op de dag zelf is de mobiele eenheid aanwezig (ME), samen met het BraTra team en een aantal agenten in burger van een aanhoudingseenheid. Een voertuig met waterwerper kan worden ingezet en een hoogwerker is aanwezig om via het dak het pand te betreden, als men dat nodig acht. Soms gebruikt men een helikopter om van boven goed zicht te hebben op het geheel. Al met al gaan deze ontruimingsronden gepaard met een grote inzet van de politie, zowel personeel als materieel.

Een deel van de woningen is gebarricadeerd, althans de politie krijgt geen vrije toegang. Moet een etage worden ontruimd, dan gaat de politie de woning als regel via de voordeur binnen of door een raam. Gaat het om een heel pand, dan maakt men vaak gebruik van een hoogwerker en betreedt het pand via het dak. Krakers weten wat hun te wachten staat en hebben niet de illusie dat zij succesvol verzet kunnen bieden, in de zin dat ze niet uitgezet worden. In verreweg de meeste gevallen kiezen zij tegenwoordig eieren voor hun geld en treft de politie op de dag van de ontruiming een leeg pand aan.

5.2 Ontruimen, frequentie en omvang

Op basis van politiedossiers kunnen we de ontruimingën beschrijven die de laatste jaren in Amsterdam hebben plaats gevonden. In de drie of vier ontruimingsrondes die er per jaar worden gehouden gaat het tegenwoordig om enige tientallen woningen. De laatste paar jaar zijn dat er meer dan begin deze eeuw. In een klein deel van die panden worden barricades aangetroffen, meestal hebben de krakers de woning dus verlaten zonder de politie veel in de weg te leggen. Nog minder vaak komt het voor dat actief verzet wordt geboden.

Tabel 4: ontruimde panden met barricades, verzet, aanhoudingen

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Aantal panden ontruimd totaal	4	4	3	4	7	24	26	26	19
Aantal panden barricades	nb	nb	nb	nb	nb	nb	5	3	2
Aantal panden actief verzet	nb	nb	nb	nb	nb	3	1	2	1
Aantal panden aanhoudingen	1	2	3	3	4	4	4	3	1

nb = niet bekend

Bij een deel van de ontruiming worden aanhoudingen verricht. In de loop der jaren neemt het aantal ontruiming toe, maar steeds worden bij slechts enkele daarvan aanhoudingen verricht. Het aantal aanhoudingen schommelt, meestal zijn het enkele tientallen personen per jaar. De stijging van het aantal ontruiming leidt niet tot meer aanhoudingen. Over barricades en verzet hebben we onvolledige informatie, maar misschien kan op basis van deze data gezegd worden dat krakers bij slechts enkele panden (in enige vorm) tegenstand bieden. Het laatste jaar 2008 vormt een geval apart omdat het hoge aantal (59) aanhoudingen volledig voortkomt uit een enkele ontruiming. Dit betreft de onaangekondigde ontruiming van het pand in de Eerste Oosterparkstraat die in het eerste hoofdstuk in het kort is beschreven.

Bij de aanhoudingen zien we mensen met uiteenlopende nationaliteit. Vooral in de eerste jaren van deze eeuw werd van een groot deel van deze personen geen identiteit vastgesteld. Inmiddels gebeurt dat vaker. Nederlanders vormen de grootste groep (102 personen), op grote afstand gevolgd door de Polen (15 personen). De andere nationaliteiten komen allemaal veel minder vaak voor. Als we de 133 onbekenden niet meerekenen, is de verhouding tussen Nederlanders en buitenlanders is 102 : 53. Dat wil zeggen ongeveer twee keer zoveel Nederlanders als buitenlanders.

Tabel 5: aanhouding bij ontruiming per nationaliteit

Aanhoudingen	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Nederlanders		9	1	3	9	14	28	14	24
Polen				2		6	4		3
Spanjaarden	1			1			1		1
Italianen							2	1	2
Duitsers						1	1	1	1
Engelsen								1	
Fransen		1				1		1	
Zweden			1						1
Portugezen				1					
Slovenen				1					
Russen				2					
Oostenrijkers						1	2		
Tsjechen						1			1
Australiërs								1	
Zwitsers							1		
Finnen								1	
Denen								1	
Ieren								1	
Belgen									1
Amerikanen									1
Brazilianen									1
Grieken									1
Turken									1
Onbekend	23	32	19	10	5	16	6	1	21
<i>Totaal</i>	<i>24</i>	<i>42</i>	<i>21</i>	<i>20</i>	<i>14</i>	<i>40</i>	<i>45</i>	<i>23</i>	<i>59</i>
Aantal panden ontruimd totaal	4	4	3	4	7	24	26	26	19
Aantal panden aanhoudingen	1	2	3	3	4	4	4	3	1

5.3 Verzet, barricades, vernielingen

Ontruimingen worden in principe aangekondigd door de politie, maar dat gebeurt niet altijd. In juni 2004 bij het pakhuis Afrika aan de Oostelijke Handelskade en in mei 2008 bij de panden aan de Eerste Oosterparkstraat 91-95 (zie hoofdstuk 1) verwachtten de krakers (nog) geen ontruiming. Daar werd snel een beslissing genomen door burgemeester Cohen en achteraf is verklaard dat dit gebeurde omwille van verstoring van de openbare orde. Voor krakers betekent dit dat zij kunnen niet hun spullen in veiligheid brengen. Dat wekt irritatie of zet zelfs kwaad bloed.

‘Je raakt je huisraad en je persoonlijke spullen kwijt. Daar kun je heel pissig van worden’
(kraker 2).

Omgekeerd zou men kunnen verwachten dat dit een voordeel biedt voor de politie, want op onaangekondigde ontruiming kunnen krakers zich slecht voorbereiden en verzet zal minder zijn. De werkelijkheid is echter anders.

In de kraakbeweging bestaat het krakersalarm waarmee men snel tientallen mensen kan mobiliseren. Een onverwachte ontruiming brengt na het nodige telefoonverkeer een groep opgefokte mensen op de been die zich vanuit verschillende hoeken van de stad naar het pand haasten. Dat resulteert altijd in hectische situaties die kunnen escaleren en tot geweld leiden. Respondenten van politie en OM wijzen erop dat het voorkomen hiervan een belangrijke inzet is van het huidige beleid: de-escalatie. Daarom wordt als het enigszins mogelijk is steeds vooraf meegedeeld wanneer een pand ontruimd wordt.

Om verschillende redenen, die mogelijk samenhangen met de gevolgde procedure, met de geschiedenis van het pand of met de reputatie van de eigenaar, kunnen krakers besluiten verzet te bieden. Dit is een beslissing van de bewoners van het pand die soms steun krijgen van anderen. Zij weten wanneer de ontruiming zal plaatsvinden en ze nemen maatregelen om die te bemoeilijken. Gedetailleerde kennis van de werkwijze van de politie gebruiken ze om een strategie te bepalen.

‘Normaal gesproken barricadeer je de hele zolder. Omdat ze met de container over het dak komen. Ze werken ook meestal van boven naar beneden, dus dat is waar je je op concentreert. Je kan technisch zeg maar zelfs gewoon je voordeur open laten staan bij een ontruiming, want de politie zal toch nooit via een open voordeur naar binnen gaan, dat doen ze gewoon niet. Als het een heel pand is gaan ze eigenlijk altijd via het dak. (Respondent kraker 5)

‘Je hebt dan nagedacht van hoe je dat precies gaat doen. Via welke kamer naar welke kamer, en dan heb je meestal ook luiken gemaakt over de trap heen, zodat je niet via de trap kan gaan. Wat vervolgens dan de politie doet is gewoon door de vloer heen zagen. Wij weten hoe zij werken, en ik denk dat zij, tja zij trainen, dus ik denk ook dat zij ongeveer weten hoe wij werken. Je probeert ook nieuwe dingen te verzinnen die zij misschien nog niet eerder hebben aangetroffen’ (Respondent kraker 3).

Een deel van de barricades die krakers opwerpen bestaat uit robuust timmer- en laswerk, bijvoorbeeld bedspiralen of radiatoren die voor ramen worden gemonteerd. Daarnaast zijn er ook andere ingrepen of materialen die het doel hebben het politiewerk te vertragen.

‘Goedkope led-lampjes, van die knipperende lampjes die iedereen tegenwoordig op de fiets heeft. Die zette je dan aan en die blijven een maand branden ofzo, dus dan gooiden we die ergens in die bovenverdieping, zo dat zij zouden denken dat er iets was. Dat er iets aan het knipperen was en dat ze extra uit moesten kijken, en dat kost dan ook weer een kwartier extra ofzo voordat ze een verdieping verder zijn. Dat is gewoon een handigheidje’ (Respondent kraker 2).

Volgens enkele respondenten moeten ook de ‘boobytraps’ in deze categorie worden geplaatst.

In bepaalde gevallen zijn krakers het zeer oneens met de ontruiming. Ze weten dat het pand koste wat het kost ontruimd zal worden, maar ze doen toch pogingen om dit zo moeilijk mogelijk te maken. Hier gaat het om wat men aanduidt als ‘principepanden’. Mensen bieden actief verzet vanuit het pand en leggen forse barricades aan. Dit leidt tot ernstige vernielingen, mede omdat de politie zwaar materieel moet gebruiken om het pand te betreden en vrij te maken.

‘Je moet duidelijk verschil maken tussen de kraker die symbolisch op het moment van ontruiming de deur achter zich dichttrekt en het pand overdraagt en de panden waar je merkt: dit is een principekwestie. Hier kunnen we verzet verwachten. Dergelijke panden zijn voor een belangrijk deel vernield. Dat geeft veel schade, financieel en materieel, en het is een grote opgave voor de eigenaar om het pand weer bewoonbaar te maken’ (Respondent politie 1).

‘Het pand was zodanig vernield. Alleen de buitenmuren waren eigenlijk nog geschikt. Alles binnen, de hele inventaris, alles binnen de vier buitenmuren was feitelijk geruïneerd. Dat was ook voor de burgemeester om daar iets van te vinden. Omdat het voor de eigenaar van zo’n pand onmogelijk wordt gemaakt om zo’n pand op normale manier weer in gebruik te nemen’ (Respondent politie 2).

In zulke gevallen zijn zware barricades gefabriceerd. Dat kost tijd. De burgemeester kan overwegen om de ontruiming van zo’n pand te vervroegen om de krakers niet de tijd te geven die barricades op te bouwen.

‘We hebben op een gegeven moment wel gezegd, en de raad is daarmee akkoord gegaan, dat als wij merken dat er zwaar gebarricadeerd wordt, dat er dan gewoon eerder opgetreden gaat worden. Dan gaan we niet een ronde wachten (Respondent gemeente).

We zagen dat slechts een klein aantal panden gebarricadeerd is (tabel 4). Evenmin is het gebruik dat panden worden vernield. Krakers nemen ook stelling tegen onnodige vernielingen.

‘Een pand waar je soms jaren in hebt gewoond en waar je vanalles aan hebt vertimmerd en gerepareerd, dat ga je toch niet slopen als je eruit moet’ (Respondent kraker 2).

‘Bepaalde dingen moet je gewoon niet doen. Dat er een kampvuur wordt gebouwd in een huis, dat kan niet. Dan woon je in een monumentaal pand, van hout, dan ga je een kampvuur maken in huis. Krakers die alles doen wat ze willen, de boel vernielen, dat kan niet. Dat je een keer een feestje geeft, daar zijn die grote panden voor. Maar bepaalde dingen kunnen niet. Je moet goed omgaan met een pand. Daar moeten we wat aan doen. We spreken elkaar daar ook op aan’ (Respondent kraker 4).

Van de andere kant, sommige panden zijn zwaar vervuild en de krakers die erin wonen bekommeren zich niet om hygiëne. Dit zijn vaak panden die gesloopt gaan worden en waar soms geen water en elektriciteit is aangesloten.

‘Dan loop je gewoon tussen de ontlasting van die gasten. Dat huis is gewoon helemaal uitgewoond’ (Respondent politie 4).

Een respondent wijst erop dat in de week voor een ontruiming ook veel rommel ontstaat omdat door barricades het normale leven niet meer mogelijk is.

5.4 Verzet, toen en nu

De in de inleiding genoemde incidenten hebben voor een belangrijk deel betrekking op ontruiming. De kraakbeweging verhardt, zo zegt men. Toch wordt in vergelijking met de roemruchte jaren '80, maar ook in vergelijking met het afgelopen decennium, bij de ontruiming van nu minder geweld gebruikt.

‘Er was veel meer geweld in de jaren '80. Fors geweld tegen politieagenten, echt dat het volstrekt normaal was, gewoon dat politieagenten de meest ernstige vormen van letsel opliepen en iedereen vond dat heel normaal. Dat hoorde bij het vak weet je wel. Dat een politieagent tegen mij zei: ik werd elke nacht bedreigd, opgebeld thuis, door anonieme mensen bedreigd,

enzovoort. Dat was hartstikke normaal. Dat vertelde je niet eens, daar had je het niets eens meer over. Dan denk je: Jezus, dat zou nou eens moeten gebeuren, dat een politiecommandant 's nachts wordt gebeld en met de dood bedreigd. Nou dan heb je de poppen aan het dansen' (Respondent OM).

Ook wordt er in het algemeen minder verzet geboden. Het Zwartboek Ontruiming (De Graad et al. 1999) biedt daarvoor de gegevens, maar dit wordt ook verklaard door de geïnterviewde krakers van toen en nu.

'De confrontaties met de politie bij ontruiming enzo, dat gaat nu echt heel anders dan in de jaren '80' (Respondent kraker 6).

'De laatste echte rel was de opruiming van de Kalenderpanden. Nou dat was in 2000. Dat is dus al 8,5 jaar geleden. Daar is echt met van alles en nog wat gegooid' (Respondent kraker 1).

Behalve de omvang en het gebruik van geweld, is een ander verschil met het verleden dat er minder personen aanwezig zijn in de panden. Zoals gezegd, meestal zijn de panden leeg.

'Amsterdam is de ontruimingsstad waar eigenlijk alleen maar verf gegooid wordt. Dat is ongeveer waar de lat ligt voor de meeste mensen. En dat heeft ook met hele praktische dingen te maken. [...] In werkelijkheid heeft niemand er tijd voor. Want iedereen studeert, werkt, en kraakt' (Respondent kraker 9).

Soms wordt actief verzet geboden, maar ook dan trachten krakers op het laatste moment te vluchten zodat ze niet kunnen worden aangehouden. Dat was onder andere het geval bij het incident in de Bilderdijkstraat, waar men vooraf vluchtroutes had aangelegd (zie hoofdstuk 1). Blijven er mensen achter in een pand, dan zijn dat er meestal slechts enkelen en hun doel is om zo lang mogelijk verzet te bieden. Bij aanvang trekken ze de aandacht en gebruiken daarbij verfbommetjes als belangrijkste wapens. Dan trekken zij zich terug in het pand en verstoppen zich. Zo dwingen ze de politie omzichtig te werk te gaan. Sommige politiemensen vinden dit een verwerpelijke strategie en ze spreken met afkeuring over de verschillende betrokkenen.

'De echte krakers die staan buiten, die staan bij onze linie, beetje te joelen, te zingen, die staan te genieten, want hun weten dat die ene dronken sloeber daar binnen zit. Die staan gewoon te genieten hoe lang de politie er over doet, met hoeveel moeite ze dat pand moeten slechten wat hun gebarricadeerd hebben. We hebben af en toe wel het gevoel dat het voor hem ook een soort daad is, dan komen ze naar buiten en dan zijn ze trots, van ik ben de held, ik ben als laatste, heb ik het pand verdedigd, zo'n gevoel. [...] Ik denk dat het een beetje sloebers zijn, die dan blij zijn dat ze ergens bijhoren' (Respondent politie 3).

De laatste keer dat een Molotov cocktail is gegooid was in 1986 in de Okegumstraat. Dat is nooit meer herhaald. Dit wapen is gemakkelijk te vervaardigen, maar hedendaagse krakers gebruiken het niet.

Respondenten die vertelden over ontruiming in het verleden spreken van tientallen mensen die bij een ontruiming *in* het pand verzet bieden en anderen die dat *buiten* deden. Die aantallen zijn drastisch verminderd.

‘De binnenploeg, dat zijn dan vijf mensen ofzo. En buitenploegen hebben we eigenlijk al bijna niet meer’ (Respondent kraker 1).

Er wordt dus al met al, weinig verzet geboden bij hedendaagse ontruiming. Dat kan liggen aan de onafwendbaarheid van de afloop. Er is zoveel politie op de been dat krakers altijd het onderspit delven. Daarnaast willen krakers geen klappen oplopen en niet gearresteerd worden.

Deze feiten van het teruggelopen verzet zijn niet voor iedereen bekend. De incidenten van de afgelopen jaren gebruiken sommigen om vergelijkingen binnen een kortere tijdspanne te maken en die valt negatief uit voor krakers van nu.

‘Er is enorme verharding ook gaande. Je ziet ook dat het steeds gewelddadiger wordt in principe. Vroeger was het gewoon met waterbommetjes of verfbommetjes en tegenwoordig heb je te maken met boobytraps en dat soort dingen’ (Respondent politie 6).

5.5 Ontruimen in perspectieven

Terwijl de activiteit kraken niet veel van de overheid vergt en zich zonder veel commotie voltrekt (zie vorige hoofdstuk), gaat ontruimen wel gepaard met bemoeienis van de politie en de gemeente. Het verzet en het geweld bij ontruiming is in vergelijking met de afgelopen decennia teruggelopen, al rukt de politie bij de ontruimingsrondes nog steeds uit met groot materieel. Ontruiming hebben net als de activiteit van het kraken een routine karakter gekregen. De partijen weten van elkaar hoe gewerkt wordt en dat leidt tot een rustig ritueel. In vergelijking met voorbije jaren kan worden gesproken van een succesvolle de-escalatie strategie van de lokale overheid. Het perspectief van deze zijde is dat van een geslaagde poging om tot een vergelijk te komen, om te ‘polderen’. Daar wordt aan getornd, als krakers zich daar niet aan conformeren.

‘Het is goed en terecht, als panden een jaar leegstaan. Woningnood voor zover dat nog bestaat, dat weet ik niet. Joh jullie moeten eruit want de aannemer gaat erin en.. accepteer het, pak je spulletjes, houdt het pand heel, want daar begint het dan mee. Houd het pand heel en ga gewoon weg!’ (Respondent politie 1).

Bij tijd en wijle worden er bij een beperkt aantal panden forse barricades aangebracht, er zijn krakers aanwezig die niet willen vertrekken. In die gevallen kost het de politie de nodige tijd en moeite om de panden te kunnen ontruimen.

‘De jongens moeten alles via een bepaald protocol doen, waardoor het uren duurt! Dat kost naar mijn idee veel te veel inzet, manschappen en dus geld. Volgens mij willen die mensen juist dat het geld op een andere manier besteed wordt. [...] Ik denk dat het echt een soort spelletje begint te worden. Hoe kunnen we het hun zo moeilijk mogelijk maken, want tien krakers kunnen 300 politiemensen een hele dag bezig houden’ (Respondent politie 3).

Zo wordt ontruimen een kostbare zaak. Wanneer bovendien politiemensen in gevaarlijke situaties terecht kunnen komen en eigendom is vernield, maakt begrip plaats voor afkeuring.

‘Die twee of drie die binnen zitten die moet je gewoon aanhouden. Die moet je niet alleen lokaal of huisvredebreuk ten laste leggen. Dat gaat naar vernielingen, dat gaat naar illegaal [...] Daar heb ik dan wel eens moeite mee. Op het moment dat wij bekogeld worden met moeren is dat gewoon poging doodslag. Is gewoon poging doodslag, daar kun je niks anders van maken. Op het moment dat de Bratra naar binnen gaat, en er wordt bijna een soort speer door het schild heen gedrukt, wat ik zelf gezien heb, dat is gewoon poging doodslag’ (Respondent politie 6).

Van een brede publieke steun voor kraken, zoals in de jaren '80, lijkt geen sprake meer, met als gevolg dat deze afkeuring mogelijk breder gedeeld wordt dan voorheen.

‘Wij moeten daar met zo veel mensen heen omdat tien van die mensen het ons zo moeilijk maken. Breng dat maar eens in de publiciteit. Breng het gedrag van die mensen nou eens in de publiciteit. Laat eens foto's in de krant zien wat ze met een miljoenenpand doen en dan is de sympathie voor krakers heel snel weg hoor!’ (Respondent politie 7).

Voor krakers heeft kraken niet slechts betekenis omdat het goedkope woonruimte kan genereren. Veel krakers zijn actievoerders (zie hoofdstuk 7). Voor hen is kraken ook een manier om te laten zien wat ze niet goed vinden aan de stad en wat ze anders willen. Behalve woonruimte, willen ze daarom ook aandacht voor deze boodschap en de ontruiming en bieden daarvoor een platform. Vrijwel alle panden dragen op de dag dat ze ontruimd worden spandoeken met tekst. Behalve algemene kraakspreuken (‘Kraken gaat door. Wonen is geen luxe maar noodzaak’), bevatten ze kritiek ten opzichte van het beleid (‘Alweer steunt Amsterdam de vastgoedmaffia’) en wijzen ze naar

malafide eigenaren ('11 jaar een krot 800.000 euro winst'). Uiteraard is het de bedoeling dat deze spandoeken worden gelezen. Op de dag van de ontruiming is de kans dat dit gebeurt groot.

'En ze zijn heel erg uit op de pers. [...] Media-aandacht, zorg maar dat je een kind in je hand houdt als je wordt aangehouden, dat zijn foto's die het heel goed doen in de kranten, daar zijn ze gewoon op uit, zo van de politie arresteert' (Respondent politie 5).

'Ontruiming. Dan hebben zij hun persmomentje' (Respondent politie 1).

De panden waar verzet wordt geboden en waar de politie dus een lange en gecompliceerde ontruimingsprocedure moet volgen, generen aandacht van de pers. Dit zijn altijd panden met een verhaal, 'principepanden'. Krakers willen dat dit verhaal gehoord wordt.

'Voor ons is dat juist heel belangrijk. Tenminste dat is iets waar ik me altijd mee bezig heb gehouden: het moet uiteindelijk wel in de krant komen en op tv, en daar heb je die ontruiming voor nodig. Ik heb ook wel eens gezegd: je gaat niet kraken om te wonen, je gaat kraken om te ontruimen. (Respondent kraker 6).

'De ontruiming is uiteindelijk belangrijker dan de kraak' (Respondent kraker 4).

Politie en gemeente begrijpen krakers die verzet bieden niet goed. Ze vinden het unfair wat krakers doen, omdat het verzet hun veel werk bezorgt, gevaar kan genereren en kosten opdrijft.

'Als je zo lang gratis in een pand hebt gewoond moet je niet zeuren. Ik vind het niet getuigen van idealisme als je dingen zo vernielt' (Respondent politie 5).

'Als ik het vergelijk met de jaren '80. [...] dus in mijn ogen is het niet meer dezelfde ideologische kraakbeweging' (Respondent gemeente).

Ook politici die zich de laatste jaren in de discussie over een kraakverbod hebben gemengd hanteren deze argumenten. Ze lijken echter te vergeten waar het de krakers om gaat. Voor veel krakers is dat namelijk niet, althans niet alleen, dat ze gratis kunnen wonen in een pand. Voor hun gaat het ook om bredere beslissingen rond het leven in een de stad. Kraken is onderdeel daarvan.

'Hoe ze het in hun hoofd durven halen om de kraakbeweging niet idealistisch te noemen. [...] Dat je als politicus zegt, zij zijn hun idealen kwijtgeraakt. Dat vind ik onvoorstelbaar, echt daar sta ik van te steigeren. De hypocrisie! Dat zij elk grondbeginsel inmiddels hebben verlaten en dat zij dit dan ter discussie stellen. En dus ook nooit de vraag over zichzelf stellen. Zijn wij nog wel idealistisch? Nee, zijn *zij* nog wel idealistisch! Nee, *zij* zijn allemaal buitenlanders en die zijn gewelddadig' (Respondent kraker 2).

Voor krakers is de politie een natuurlijke vijand, want dit is de partij die met veel machtsvertoon de ontruiming uitvoert. Voor een deel van de krakers bestaat ook een principiële conflict met de overheid. De overheid neemt de beslissing om de panden een andere bestemming te geven dan krakers voorstaat, maar ook over allerlei andere zaken in de stad. Dit conflict komt het duidelijkst aan de oppervlakte bij ontruiming. Dat zijn bij uitstek de gelegenheden dat krakers de schijnwerpers op zich gericht weten en hun boodschap naar buiten brengen.

6 Kraakbeweging

De gang van zaken rond het kraken van een woning is beschreven in hoofdstuk 4. De kraakspreekuren (KSU's) spelen een belangrijke rol bij deze activiteit, waarvoor ook handleidingen zijn opgesteld. Kennis en ervaringen zijn gebundeld en hebben geresulteerd in een geoliede machine. Kraken is routine. Dit roept vragen op over de kraakbeweging, die in dit hoofdstuk centraal staat. Wat moeten we ons bij die beweging voorstellen. Wat is de omvang en wat voor organisatie heeft de kraakbeweging? Ook hier zullen we trachten aan te geven hoe de perspectieven van de verschillende partijen uiteenlopen.

Het is een mooie donderdagavond in september, maar de deur van *Joe's Garage* is op slot. Hij moet steeds worden opengemaakt als iemand naar binnen wil. De politie is langs geweest en er waren problemen met vergunningen. Daarom is de deur nu dicht: ze komen er niet in.

Joe's Garage is gevestigd in een winkelpand op begane grond. De voordeur zit in het midden en aan weerszijden bevinden zich grote ruiten van de voormalige etalage. Als er niemand is, zitten er houten platen voor de ramen. Dat is niet een zware barricade, maar het is evengoed niet de bedoeling dat anderen makkelijk naar binnen kunnen. Het pand in zijn geheel is ongeveer acht meter breed en tien meter diep. Aan de achterkant ligt een vrij grote tuin, die gebruikt wordt als het druk is. Vandaag is de deur naar de tuin dicht.

Als je binnenkomt, sta je in een grote L-vormige ruimte. Rechts achteraan is een aparte ruimte, dat is de keuken. Een toilet bevindt zich aan de rechterzijde onder het trappenhuis van een aangrenzende voordeur. Aan de linkerkant staat de bar en bij binnenkomst rechts bevindt zich een grote tafel. In de resterende ruimte staan verschillende kleinere tafeltjes. Eén muur bestaat uit schappen met allerlei spullen. Colbertjes, koffertjes, een stofzuiger en een strijplank, een bak met diverse kleine elektrische apparaten, zoals opladers en wekkerradio's. Dit is de 'weggeefwinkel'.

Het geheel maakt de indruk van een provisorisch maar niettemin stevig in elkaar getimmerd samenraapsel. Behoudens het toilet, dat niet heel proper is, oogt de ruimte rommelig maar niet vies. Met een grondige schilderbeurt zou veel gewonnen worden. Zo'n investering ligt echter niet voor hand, want het is niet bekend hoe lang men er kan blijven zitten.

Om half acht is het rustig, in een uur tijd loopt het aantal mensen dat binnen is op van vijf tot ongeveer vijftien. Enkelen zitten aan de bar en drinken bier, waarvan een ruime keus tegen lage prijzen verkrijgbaar is. Het is louter eco-bier van wat obscure, onafhankelijke brouwerijen. Het merendeel van de mensen is jong, dat wil zeggen in de twintig, er zijn slechts enkele oudere personen. De aanwezigen zitten in kleine groepjes aan tafels, ze praten en eten. Sommigen gaan modieus gekleed, een meerderheid ziet eruit alsof ze hebben geklust. Ze dragen ruim zittende kleding met verfvlekken en hier en daar een gat of scheur. Enkelen hebben capuchons en petten als hoofddekfels, niet veel tatoeages, wel een aantal piercings. Een soortgelijke leeftijdsopbouw past bij de voku van de Molli, in de Pijp. Daar zie je echter meer zwarte kleding, meer leren jassen. De bezoekerspopulatie als geheel is daar meer 'punk'.

Op een tafel staat een grote pan met tomatensoep, die mensen zelf kunnen opscheppen. Ronde Turkse broden liggen erbij. De soep is vandaag de eerste van twee gangen, die samen drie Euro

kosten. Vaak is er ook een derde gang, voor een geringe meerprijs. In de keuken werkt men aan de andere onderdelen. Eters gaan de kant en klare borden bij de keukendeur halen. Het vegetarische hoofdgerecht is een bord met pasta, sla, walnoten en een moeilijk te definiëren saus. Niet veganistisch, want er zit geraspte kaas over het geheel. In de Molli hanteert men strakkere richtlijnen, daar zou dit minder snel gebeuren. Bij de Molli betreft men alle groenten en fruit van een eco-boer buiten de stad. Een ander verschil is dat hier de lege borden worden opgehaald; in de Molli staan twee bakken met zeepsop en een afdruiptrek klaar en ieder wast daar zijn eigen bord en bestek af.

Tijdens het eten komt iemand langs die na een korte blik van verstandhouding kleine papiertjes overhandigt. ‘Kraakactie’ staat bovenaan en daaronder een adres en een tijdstip. Insiders weten dat dit een oproep is om aanwezig te zijn bij een kraakactie. Een half uur later komt een andere persoon opnieuw met een klein briefje. Dit betreft een andere kraakactie op dezelfde dag, maar met een ander verzamelpunt en ander tijdstip.

Tijdens het eten schuift een blonde Nederlandse jongeman aan die voorheen aan een andere tafel zat. Hij begint te vertellen over een kraakpand aan de Zeeburgerkade. Het gaat volgens hem om een monumentaal pand en er loopt nu een procedure om die status te verkrijgen. Desondanks hebben de krakers te horen gekregen dat ze het pand moeten verlaten en binnenkort verwachten ze politie met platte pet aan de deur. De krakers hebben besloten te blijven zitten, want ze menen dat een monumentaal pand niet gesloopt mag worden om plaats te maken voor een hoog hotel met een jachthaven. De jongen stelt dat de buurtbewoners daar niets voor voelen en hij wijst ook op twee andere troefkaarten: er broeden mussen in het gebouw en er zitten vleermuizen. Hij nodigt de aanwezigen uit om langs te komen. Iedere avond houden ze gezellige kampvuren en er wordt ook gekookt. Het is de bedoeling dat er zo veel mensen in en rond het pand zijn dat de politie bij een volgend bezoek zal inzien dat ontruimen meer voeten in de aarde zal hebben. In de tijd die gewonnen wordt kan het pand de status van monument verkrijgen en dan is hopelijk ontruiming helemaal van de baan (fieldnote).

De Amsterdamse kraakbeweging kent een aantal locaties, zoals bijvoorbeeld Joe’s Garage, die belangrijk zijn omdat de kraakspreekuren er worden gehouden. Daarnaast zijn het ontmoetingspunten met een sociale functie.

Voor we ingaan op de organisatie van de kraakbeweging en deze locaties ter sprake brengen, eerst enkele opmerkingen over de omvang.

6.1 Omvang en anti-kraak

In de interviews met politie, gemeente, OM en met de krakers werd de omvang van de kraakbeweging geschat op enkele honderden personen.

‘Ik denk dat het groepje krakers wat zich overal mee bemoeit, 50 personen is. Dat is echt een wilde gok. Die opereren vanuit Vrankrijk en die komen we overal tegen. Dan heb je een groep die in de woningen zitten dus die echt daadwerkelijk kraken. Dat zijn vaak mensen uit Zuid-

Europa, Oost-Europa, Tsjechië, Spanje. [...] En dan heb je ook nog een groep die staat te joelen, maar die zitten niet in het pand. Ik noem dat sympathisanten' (Respondent politie 4).

Door iedereen werd daar de opmerking bij gemaakt dat het lastig is een aantal te noemen, want krakers vormen als groep geen monolithisch geheel. Wie moet je er bij rekenen? Alleen degenen die zelf in een kraakpand wonen, of ook de mensen die acties rond kraken ondersteunen? Zou men kiezen voor een ruime omschrijving, dan nog zou het aantal volgens de respondenten vermoedelijk niet boven de 1.500 personen komen. Op de website krakengaatdoor.nl wordt uitgegaan van 200 tot 300 kraakpanden in Amsterdam en een totaal aantal van 1.500 tot 2.000 krakers.

Iedereen is het er over eens dat de afgelopen decennia, vooral in de jaren '80, sprake was van een veel grotere kraakbeweging (zie ook hoofdstuk 3). Dat verschil in omvang wordt in verband gebracht met teruggelopen leegstand.

'De originele kraakbeweging is natuurlijk begonnen in de jaren tachtig als een beweging die optrad tegen de gevoelde misstand van het feit dat het én heel moeilijk was om huizen te krijgen met hoge rentes en hoge huren en tegelijkertijd heel veel leegstand, wat iedereen kon zien. De Amsterdamse binnenstad in die tijd stond gewoon voor de helft leeg. Duizenden woningen stonden gewoon leeg in de Amsterdamse binnenstad, dat was krankzinnig. Die spanning daartussen dat heeft een belangrijk fundament geleverd voor de kraakbeweging [...] Er is geen significante leegstand nu. De gemeente Amsterdam heeft een onderzoek laten plegen waarin gezegd werd dat er iets van 0,3 procent van de woningvoorraad leegstaat zonder bekende reden. En dat zou je kunnen beschouwen als eigenlijk helemaal niets vergeleken met zoals het was in de jaren '80' (Respondent OM).

Een ander verschijnsel dat kraken de wind uit de zeilen heeft genomen is antikraak, voorheen noemde men dit 'kraakwacht'. Om te voorkomen dat een pand gekraakt wordt omdat het een jaar leegstaat, zet men er antikrakers in. Dit is een omvangrijke onderneming geworden, want na telefonisch contact blijkt één Amsterdams bedrijf dat zich richt op leegstandbeheer, Anti-kraak.nl, zelf zo'n 1.000 personen als antikrakers te hebben ondergebracht. De contactpersoon van dit bedrijf schatte het totale aantal antikrakers, gezien de activiteiten van andere bedrijven, op 4.000 a 5.000 personen in Amsterdam. De persvoorlichter van Zwervkei Bewaring op zijn beurt, sprak in een telefoongesprek van 4.000 tot 4.500 personen in Amsterdam. Voor het hele land lopen de schattingen uiteen van 30.000 tot 50.000 antikrakers (De Volkskrant 19-8-09).

Er zijn twee manieren waarop antikraak kraken tegengaat. In de eerste plaats zit er iemand in de woning en is het pand dus niet leeg. Zo nemen de mogelijkheden om te kraken af. In de tweede plaats richten deze bedrijven zich op (jonge) personen met een avontuurlijke instelling. Men kan

zich voorstellen dat ze ook zouden kunnen kraken: potentiële krakers. Dat blijkt uit de wervende tekst van de website van dit bedrijf.

‘We zoeken avontuurlijke, maar verantwoordelijke personen. Mensen die niet gebonden zijn aan comfort en zekerheid. Je leeft bij de dag. Het ene moment beheer je een oud schoolgebouw, een paar maanden later bivakkeer je in een verlaten fabriekspand. Je bent met weinig tevreden. Een tafel, een bed, een stoel een tv en een kast. En als je geluk hebt staat er een kachel’ (www.anti-kraak.nl/).

Een beperkt aantal krakers ziet antikraak als ‘beter dan leegstand’. Als er mensen zijn die tijdelijk een woning nodig hebben, dan kan het een oplossing zijn. Deze pragmatische argumentatie krijgt weinig openlijke aanhang. Het principiële standpunt van de grote meerderheid der krakers is dat antikraak leegstand niet werkelijk tegengaat. Eerder is het een maskering van de leegstand, want grote panden worden als regel bevolkt met slechts enkele antikrakers. De kosten zijn weliswaar laag, maar antikrakers hebben vrijwel geen rechten: ‘nog minder dan als kraker’. Zij kunnen op zeer korte termijn (twee weken) worden uitgezet, hebben soms beperkte voorzieningen, moeten zich houden aan allerlei regels en verplichtingen (zoals niet op vakantie gaan) en hebben weinig privacy. Ze zijn dus afhankelijk van de grillen van een antikraak organisatie, die daarvoor bovendien soms een vergoeding verlangt die de kosten te boven gaat en dus eigenlijk huur is. Deze visie komt naar voren in de documentaire van Abel Heijkamp, die te zien is op internet (leegstandzonderzorgen.nl). Volgens krakers draagt dit niet bij aan een rechtvaardige verdeling van woonruimte.

Een ander geluid komt uit Groningen van Lenze Hofstee. Zijn bedrijf Carex beheert gebouwen met het doel leegstand tegen te gaan en tegelijkertijd ruimte te creëren voor kunstenaars en kleine zelfstandigen. Niet door slechts enkele mensen in de panden te plaatsen, maar ze ten volle te gebruiken. Kortom, een broedplaats (De Volkskrant 19-8-09).

Het is overigens niet zo dat met antikraak leegstand is verdwenen. Leegstand is er nog steeds. Dat blijkt uit het simpele feit dat er nog steeds vrijwel iedere week woningen worden gekraakt in Amsterdam. Wij hoorden van een enkel geval dat twee KSU’s hetzelfde pand op het oog hadden.

‘Dat is niet slim, dubbel werk, dat moeten we afspreken. Het is verstandig om af en toe te zeggen wat je van plan bent en dat af te tasten met de andere KSU’s’ (Respondent kraker 5).

Dit komt echter zelden voor en de belangrijkste reden daarvoor is dat er meer dan genoeg te kraken is in de stad. Regioplan deed onderzoek naar leegstand en stelde vast dat er substantiële en

structurele leegstand is in de kantorensector. Bij bedrijfsruimten, woningen en winkels is de leegstand beperkt (Renooy 2008).

De verschillende KSU's hebben een kaartenbak of een elektronisch bestand met woningen waarvan men bijhoudt hoe lang ze leegstaan, wie de eigenaar is, etc. Ook het SPOK (Spekulatie Onderzoeks Kollektief) houdt gegevens bij over leegstaande woningen en let daarbij in het bijzonder op panden van dubieuze eigenaren. In hun visie zou vooral de (slechte) staat van dienst van de eigenaar mee moeten spelen in de selectie van te kraken woningen.

6.2 Kraakbeweging volgens buitenstaanders

Het Openbaar Ministerie, de gemeente en de politie hebben met regelmaat te maken met krakers. Hoe stellen zij zich de kraakbeweging voor: wat voor organisatie is dat?

De politie is zelf een gelaagde organisatie, waarin taken door personen met een hoge rang worden bedacht en door anderen worden uitgevoerd. Mede vanwege hun professionele bekendheid met hiërarchie kunnen politiemensen geneigd zijn om ook andere groeperingen een soortgelijke structuur toe te dichten. Agenten van een aanhoudingseenheid die meerdere malen bij ontruiming werden ingezet, interpreteren wat zij daar zien langs die lijnen.

'Het Nederlandse gedeelte, waar die idealisten achter zitten, die hebben het goed in de gaten, die hebben overzicht, die plannen dingen. Maar als het op acties aankomt, staan ze buiten. [...] Die zijn maandagavond weg als ze weten dat er dinsdag ontruimd wordt en die laten één of meerdere anderen achter. Dat zijn dan vaak geen Nederlanders. En ze weten toch, ook al worden ze aangehouden. Niks aan de hand. [...] De sloebers zeg maar, de losers, die laten zich voor dat soort acties gebruiken. [...] Dat zijn bijna nooit Nederlanders' (Respondent politie 3).

'Het zijn best slimme jongens en die zorgen dat ze er niet bijzitten en die verzamelen mensen om zich heen, de Tsjechen, de Polen, de Spanjaarden, de Portugezen, de Baltische staten. Zo van: hé joh, dit kan hier allemaal' (Respondent politie 4).

De gang van zaken na de mishandeling van kraker Yoghurt bij Vrankrijk, toen de politie slechts beperkte medewerking kreeg bij het uitvoeren van het onderzoek naar de toedracht, wordt ook gezien als een bewijs van strikte afspraken binnen een organisatie.

'Nou er is wel wat gebeurd. Iemand uit de groep is daar mishandeld, lag tot bloedens toe op straat, dat weet iedereen. En hoe het onderzoek ook liep, het liep vast omdat men zijn mond hield. Dan denk ik, nou daar geldt dus wel een code dat niemand praat, terwijl het wel iemand

uit de eigen groep is die wat overkomen is. [...] Het komt op mij over van daar moet dus iets zijn, hogere machten of krachten, dat ze voor elkaar krijgen, dat ze niet praten' (Respondent gemeente).

Vrankrijk wordt, door sommigen althans, bestempeld als het hart van de Amsterdamse kraakbeweging. Wat een soort centrale leiding impliceert.

'We gaan er niet meer heen, omdat het zo'n heiligdom is, dat Vrankrijk! Dat is niet voor niks het krakersbolwerk. Daar wordt alles verzonnen. En de slimme mensen dus de krakers, de idealisten, die zitten denk ik wel in Vrankrijk' (Respondent politie 3).

Voor het OM is de vraag naar organisatie interessant, omdat strafbare feiten in ernst toenemen wanneer ze in georganiseerd verband plaats vinden. Het OM relateert voorbereidingshandelingen voor strafbare feiten aan organisatie.

'Als er verzet wordt geboden, dan zie je dat er op heel kunstige wijze soms al weken van te voren geprepareerde constructies worden aangebracht in panden, ter verdediging van het pand en materiaal wordt aangevoerd om mee naar de politie te gooien, enzovoort, enzovoort. Wat toch zeker een bepaalde vorm van voorbereiding met zich meebrengt en dus organisatie. [...] Ze hadden in ieder geval allemaal dezelfde soort pakken aan, met het idee, dan is het moeilijker om geïdentificeerd te worden op foto's. Gasmaskers voor enzo. Die verfdingen en barricades waren allemaal aangelegd, dat is dus een mate van voorbereiding op het verzet tegen die ontruiming, die ik associeer met organisatie, want er moeten mensen zijn die moeten die barricades maken, er moeten mensen zijn die zich bezig houden met het produceren van verfbommen. Iemand moet die kleren regelen, die gasmaskers komen ergens vandaan. Er was een hele kunstige schuilkamer gebouwd waarin ze zich konden verschuilen' (Respondent OM).

Hoewel het voor respondenten buiten de kraakbeweging moeilijk is om precies te benoemen welke organisatie de kraakbeweging heeft, is men het er wel over eens dat er allerlei aspecten zijn die afstemming veronderstellen.

'Er zijn kraakspreekuren, er zijn mensen die weten waar lege panden zijn die gekraakt kunnen worden, er is een krakersalarm, in Vrankrijk wordt gezwegen. Er zijn internetsites, kraakhandelingen. Is dat omdat er een organisatie is? Zeg het maar' (Respondent gemeente).

Verskillende respondenten van de politie wijzen erop dat zij zich ten overstaan van krakers weinig misstappen konden permitteren.

'Dit is een intelligente tegenstander. Ze kennen de wet' (Respondent politie 1).

De kraakbeweging heeft zich door de jaren heen zeer goed gedocumenteerd en krijgt daarvoor erkenning van deze partijen.

6.3 Kraakbeweging, structuur

Joe's Garage is een pand in de in de Transvaalbuurt in Amsterdam-oost. In de Pijp (ofwel zuid) bevindt zich *Molli Chaoot*, in west zit *Zaal 100* en in het centrum het bij het brede publiek bekende *Vrankrijk*. In de Schoolstraat nabij het Vondelpark staat een pand met een spreekuur primair voor studenten. Dit zijn allemaal locaties waar, naast andere activiteiten, wekelijks een kraakspreekuur wordt gehouden. Mensen die een woning willen kraken melden zich daar. Men verstrekt hun informatie en ze kunnen ondersteuning krijgen (zie hoofdstuk 4).

In de loop der jaren is op deze locaties, deels vanwege de aanloop voor het spreekuur, een sociaal netwerk ontstaan. Deze netwerken zijn in principe buurtgebonden. De kraakacties die van daaruit worden uitgevoerd vinden ook in die omgeving plaats. Er is momenteel een studenten netwerk met een KSU, maar dit kampte de afgelopen jaren met discontinuïteit. Dit netwerk werkt minder buurtgebonden dan de andere omdat het gericht is op studenten die zich in de hele stad bevinden. In Noord is geen KSU. Er zijn wel een aantal grote kraakpanden, maar die liggen ver uit elkaar en ze vormen niet een hecht netwerk, zoals in de andere delen van de stad.

Tabel 6: kraakpanden in de stad

<i>Locatie</i>	<i>Noord</i>	<i>Centrum</i>	<i>De Pijp</i>	<i>West</i>	<i>Studenten</i>	<i>Oost</i>	<i>Totaal</i>
<i>Panden</i>	6	10	6	15	3	13	53

In hoofdstuk 2 is een tabel gepresenteerd met de ons bekende kraakpanden. We hebben de stad ingedeeld in gebieden die (min of meer) tot een netwerk met KSU behoren. Spreekuren zijn er al heel lang en aan de werkwijze bij de aanloop naar een kraakactie is niet veel veranderd sinds de jaren '80.

‘Je had destijds in Amsterdam, bijvoorbeeld bij de Nieuwmarkt, een kraakspreekuur dat Roodmerk heette. Dat is een kraakcafé, is meer een koffiehuis eigenlijk, in de Bethaniënstraat. Dat bestond al jaren toen ik actief werd, dus dat concept is er al heel lang. Kraakspreekuren werden altijd gedreven door mensen met enige ervaring zeg maar, die al jaren met kraken bezig waren, die dat gewoon een goeie manier van leven vonden en mensen er graag bij wilden

helpen. De gang van zaken kwam er meestal op neer dat mensen naar de kraakspreekuren kwamen met de behoefte aan woonruimte. Dat waren vaak studenten, maar dat kon van alles wezen eigenlijk. Meestal brachten ze zelf een adres mee: we hebben gezien dat dit leeg stond. Of ze krijgen van het kraakspreekuur suggesties, zo van: je zou daar en daar een keer gaan kijken, maar ga eerst observeren, ga proberen binnen te kijken als je dat kunt, door het raam of wat dan ook. Vervolgens krijgen ze dan een reeks adviezen van nou, juridische aspecten, hoe gaat kraken feitelijk: je gaat naar binnen, bed, tafel en stoel, enzovoort. Maar ook allerlei dingen als hoe krijg je elektriciteit en water, waar kun je een bakfiets lenen, ga zo maar door, gereedschap zelfs, een koevoet heeft ook niet iedereen, je kon gewoon de koevoet van het spreekuur lenen' (Respondent kraker 9).

De spreekuren spelen een belangrijke rol in de kraakbeweging. Ze bieden hulp bij het kraken en zijn geworteld in buurten.

Eigenlijk had je in begin jaren '80 overal waar gekraakt werd, had je wel een kraakspreekuur, zo'n beetje. Dat moeten er best een paar geweest zijn: Staatsliedenbuurt, Indische buurt, centrum, Vondelpark, Concertgebouwboulevard, de Pijp, Transvaalbuurt, Kinkerbuurt, Sarphatibuurt, in de Jordaan zat er eentje. Dat was het wel zo'n beetje, ik kan er een zijn vergeten' (Respondent kraker 10).

In de panden waar de spreekuren worden gehouden is ook een volkskeuken (voku) te vinden. Beide zijn voorzieningen van het sociale netwerk. Een voku wil zeggen dat er op vaste avonden gekookt wordt voor belangstellenden. Drie gangen voor drie tot vijf Euro, steeds vegetarisch en soms veganistisch. Bier en wijn is te verkrijgen voor anderhalve Euro. Koken in de voku's gebeurt door vrijwilligers. Als regel is er geen vergunning en dat leidt soms tot moeilijkheden met de politie. Er wordt overigens geen winst gemaakt; wat over is gaat naar goede doelen. Soms is de prijs van een maaltijd iets hoger, omdat ergens geld voor wordt ingezameld.

Behalve in de panden met een KSU zijn er ook voku's onder andere in *OT301* (Overtoom), *Esmeralda* (Commelinstraat), *Binnenpret* (Eerste Schinkelstraat). Een deel van deze locaties was voorheen kraakpand, maar inmiddels hebben die een andere status gekregen nadat huurcontracten zijn afgesloten. Het feit dat ze niet ontruimd kunnen worden brengt stabiliteit. Behalve als voku, spelen deze panden ook een rol als ontmoetingspunt in de kraakbeweging. Ook dit zijn buurtgebonden sociale netwerken. Op eigen initiatief organiseren vrijwilligers sociale en culturele bijeenkomsten en er worden acties voorbereid. Het zijn niet louter krakers die hier op af komen. Net als de verschillende KSU netwerken hebben ook deze netwerken een bepaalde signatuur die nauw samenhangt met wie er komt. De Binnenpret bijvoorbeeld heeft wat oudere of voormalige krakers als regelmatige bezoekers. In het verleden hebben andere panden een dergelijke functie gehad, zoals 'De Groote Keyser' of 'Wyers' (Uitermark 2004).

Naar ons idee is hiermee de structuur van de kraakbeweging goeddeels blootgelegd, die dus een oriëntatie heeft op de buurt. Formeel lidmaatschap ontbreekt, het is lastig of misschien onmogelijk de beweging als groep af te bakenen. Er is niet zoiets als leiderschap of verschillende rangen. Nogal wat krakers hebben een afkeer van hiërarchieën, personen die de neiging hebben te dicteren roepen weerstand op.

‘Er is niemand die in persoon de kraakbeweging vertegenwoordigt. Daarom liever geen namen enzo’ (Duivenvoorde 2000: 29)

‘Na de ontruiming van de Eerste Oosterparkstraat, toen was er opeens een woordvoerder van de kraakbeweging. Iets wat we voorheen nooit hadden. En daar was ik dus ook heel sceptisch over, omdat ik dacht: spreekt die namens mij? Namens wie spreekt die? Ik heb geen idee’ (Respondent kraker 3).

We hebben gehoord van een Stedelijk Overleg Krakers (SOK), waar als dat nodig is bepaalde onderwerpen worden besproken. Er zijn echter voor zover ons bekend geen notulen of reglementen die op schrift staan.

Wat is er dan wel? De kraakbeweging bestaat rond een beperkt aantal activiteiten, met voorop het kraken. De genoemde panden fungeren als sociale knooppunten. Daarnaast is er een tamelijk levendig internetverkeer op kraak-websites, zoals indymedia.nl, krakengaatdoor.nl en squat.net, en er zijn met grote regelmaat feesten in kraakpanden. Tenslotte is er het ‘krakersalarm’. Er is een telefoonnummer, naar verluidt van iemand in Vrankrijk. Veel krakers hebben dit nummer in hun bezit. Als ze het bellen en doorgeven dat hulp geboden moet worden omdat er bijvoorbeeld een knokploeg voor de deur staat, wordt via een sneeuwbal methode binnen de kortste keren een menigte gemobiliseerd die zich naar de plek des onheils begeeft.

In de jaren '80 waren er niet alleen meer krakers dan nu, er was ook meer gaande in de kraakbeweging (zoals in hoofdstuk 3 is beschreven).

‘In die tijd was het zo, dat je je hele leven in de kraakbeweging en in aanverwante sectoren, kon volbrengen. Je kon naar de kraakkroeg, je had overal een kraakkroeg. Je kon je kleding kopen, je kon je boekjes kopen, feesten, en zo maar door. Er was een kraaktandarts, je kon zo gek niet verzinnen, kraakadvocaten. Dat gaf een ontzettende kick. Je kon alles organiseren, als ik een auto nodig had of een bakfiets of een lasapparaat, verzin eens iets. Als ik geld nodig had, als ik juridisch advies nodig had, ik kon alles regelen. Dat was wel bijzonder, ...een parallelle wereld’ (Respondent kraker 9).

De kraakbeweging van nu is beperkter van omvang en de geschetste bedrijvigheid lijkt te zijn teruggelopen. Dit hangt nauw samen met wie de hedendaagse krakers zijn en dat zullen we zien in het volgende hoofdstuk.

6.4 Kraakbeweging, cultuur

De kraakbeweging is moeilijk te beschrijven. Deze is niet homogeen samengesteld, personen van allerlei pluimage vinden er onderdak. Er zijn steeds terugkerende activiteiten, kraken en ontruimen als belangrijkste, maar een herkenbare organisatiestructuur ontbreekt. De sociale netwerken in de diverse buurten zijn opgebouwd rond die activiteiten. Daarin zijn elementen te herkennen die zich steeds herhalen en die het karakter hebben van ingesleten patronen. Dienen zich onvoorziene dingen aan, dan lijkt de kraakbeweging echter stuurloos. Dit kwam bijvoorbeeld aan de oppervlakte na de confrontatie met de Russische criminelen in de Vinkzichtpanden (Hoofdstuk 4). Ook de gang van zaken na het incident met Yoghurt in Vrankrijk kan hier worden genoemd. Er wordt weliswaar collectief gezwegen, maar tegelijkertijd is er veel onvrede met de gang van zaken en daar wordt niet effectief iets aan gedaan.

Hoewel er geen begrenzing is aan de kraakbeweging en er voortdurend mensen bijkomen en weggaan, is het niet een vrijblijvende verzameling. Wat krakers bindt zijn niet zozeer regels of structuren, maar eerder activiteiten, ervaringen en opvattingen.

Kraken is niet iets dat een individu alleen kan. Er doen zich steeds situaties waarin men een beroep moet doen op anderen. De beweging bestaat omdat een dienst een wederdienst impliceert: voor wat hoort wat. Cohesie vindt wortels in gedeelde idealen, maar vooral ook in gezamenlijk optrekken, samenwerken en wederkerigheid.

‘Mensen stappen erin en mensen stappen eruit en het is ergens allemaal vrijblijvend. Maar, je hebt een groep nodig, of in elk geval een soort van teamverband of hoe je het ook wilt noemen. Sommige mensen blijven binnen zitten bij ontruiming, sommige mensen niet, dat is allemaal aan je eigen interpretatie. Maar je hebt elkaar wel nodig, bijvoorbeeld bij een knokploeg. Dat trek je gewoon niet in je eentje. En bovendien als jij het ziekenhuis in geslagen bent, wie gaat je pand dan opnieuw kraken voor je? Dat moeten dan weer andere mensen dan weer doen. Dus je bent constant van elkaar afhankelijk. Ook met *know-how*. Als je nog nooit gekraakt hebt weet je niet hoe je water moet aanleggen, dus je moet iemand kennen die dat wel weet. Wat doe je als de KPN weigert een telefoonlijn aan te leggen? Waar kun je de advocaten vinden die het voor je op gaan nemen?’ (Respondent kraker 8).

Nieuwkomers, die zich melden en zeggen te willen kraken, krijgen te horen dat ze eerst wat moeten doen, dingen moeten uitzoeken. Ze moeten zelf een huis vinden, erachter komen van wie het is en hoe lang het leeg heeft gestaan. Soms is die informatie al bekend, maar de mensen van een KSU willen eerst weten wat voor vlees ze in de kuip hebben voordat ze tijd en energie investeren. Voor buitenlandse krakers is het niet moeilijk om onderdak te vinden in Amsterdam, ze komen makkelijk in contact met landgenoten die hun een slaappleats aanbieden. Degenen van hen die zelf een woning willen kraken en daarbij hulp vragen, moeten eerst enig krediet opbouwen. Ze doen bijvoorbeeld eerst zelf een aantal keren mee met een kraakactie (zie volgende hoofdstuk). Enkele Spanjaarden namen het op zich om te koken in verschillende voku's en kregen zo erkenning in de kraakbeweging.

‘Kijk zo'n ontruiming als bijvoorbeeld de Kalenderpanden, daar woonden denk ik vijftien mensen in dat huis, en die vijftien mensen hebben dus jaren lang gewerkt om ook het vertrouwen te wekken van al die andere mensen in de beweging. Zo van: wij zijn de moeite waard. Want anders hadden daar, toen de ontruiming zou komen, geen 200, 300 mensen voor de deur gestaan. Zoiets moet je opbouwen' (Respondent kraker 6).

6.5 Lokale inbedding en wildkraken

In de Amsterdamse kraakbeweging heeft men altijd de link met de buurt gekoesterd. In wezen verzetten krakers zich tegen woningnood, die in eerste instantie werd gezien als een probleem van de buurt (zie hoofdstuk 3). Buurtbewoners waren natuurlijke bondgenoten van krakers.

‘De relatie met buurtbewoners, dat kreeg je toen ook vaak te horen, dat was wel heel belangrijk. Als de buurt ging klagen, dan kreeg je een probleem. Dat was aanleiding om voor de stad en de politie om dingen te gaan doen. Maar in de eerste jaren dat ik daar bij kwam, zo tot '82 - '83, was het over het algemeen nog behoorlijk sympathiek. Amsterdam is natuurlijk een progressieve stad. Veel mensen die om kraakpanden heen woonden studeerden of hadden gestudeerd, maar waren vaak ook van linkse signatuur en die vonden dat wel goed eigenlijk. Maar ook gewoon de autochtone Amsterdammers, zal ik zo maar zeggen, tante Miep uit de Spaarndammerbuurt, ja die wist ook wel wat woningnood was en dat je bij je moeder in moest trekken enzovoort. Er werden in die tijd ook veel etages gekraakt, buiten de kraakbeweging om zal ik maar zeggen. Dat deed zo'n gewone familie, voor neefjes enzo. Die gingen dan gewoon op zo'n etage. Dat kwam veel voor' (Respondent kraker 9).

Toen de beweging in omvang groeide heeft men zich ook bemoeid met andere problemen. In de jaren '80 was drugsproblematiek prominent aanwezig in de armere buurten van de hoofdstad.

‘In de tijd was heroïne gewoon een groot probleem, maar dat zat minder binnen de kraakbeweging. Ik ken wel een paar mensen die met heroïne aan het klooiën waren, maar dat was een handjevol. Ik ken honderden mensen, maar misschien waren het er vijf ofzo en dat waren vaak ook wel de probleemgevallen, die er uiteindelijk ook uitgeflikkerd werden. [...] Die panden werden regelmatig ontruimd en dat ging er soms grof aan toe. Door krakers, niet door politiemensen. [...] Gooi ze de buurt uit, gooi die dealers de buurt uit enzo. En dat ging dan vaak in overleg met de buurt. De buurt, dat was dan de mensen die legaal woonden, de hele oorspronkelijke bewoners. Met name in de Staatsliedenbuurt is dat wel jarenlang een punt geweest. Daar maakte men zich wel sterk voor’ (Respondent kraker 10).

Soms worden individuen door anderen uit kraakpanden gezet omdat ze zich niet gedragen. Dat gebeurde in het verleden, maar wij tekenden ook twee gevallen op van Spaanse mannen die de deur werd gewezen omdat ze dealden. Enerzijds gebeurt dit omdat men geen klachten wil hebben die de politie of de gemeente kunnen alarmeren. Anderzijds gaat het om idealisme en betrokkenheid.

Er worden in verschillende buurten door krakers activiteiten ontplooid waar niet enkel de eigen kring baat bij heeft. Krakersfeesten trekken vooral publiek uit de eigen beweging, maar daar houdt het niet op. Naast de voku’s in de genoemde panden, kan *’t Blijvertje* (Derde Oosterparkstraat) als voorbeeld dienen waar men discussie- en filmavonden organiseert. Een ander voorbeeld biedt de ontruiming van de Douaneloodsen aan de Zeeburgerkade, waar krakers steeds wijzen op de belangen die zij delen met buurtbewoners en tal van andere lokale organisaties (www.zeeburg.nu/douaneloodsen). Buurtbewoners zijn net als krakers naar inspraakavonden en raadsvergaderingen geweest en lieten zich onder andere gelden met de ludieke ‘Bord voor je Kopgebouwactie’ (http://www.zeeburg-nieuws.nl/nieuws/loods_bezetting.html#bord_voor_je_kopgebouw_actie).

Om een goed contact met de buurt op te bouwen is communicatie belangrijk. Bij de beschrijving van het kraken van een woning (hoofdstuk 4) werd er al op gewezen dat dit bijzondere aandacht krijgt. Voor buitenlandse krakers is het lastiger om een goed contact met buurtbewoners op te bouwen.

Een Spaanse kraker vroeg om advies bij een KSU. Hij en een paar anderen hadden een vrij groot pand op het oog, waar ze meer mee konden doen dan alleen wonen. Hem werd te verstaan gegeven daar goed over na te denken vóór het te melden aan buurtbewoners. ‘If you think about an anarchist library, well, forget it. They will hate it and you’ll be evicted in one week. It would be nice if you make something artistic of it’.

Een flink deel van de Spaanse krakers in Amsterdam spreekt geen Engels en kan zich slecht verstaanbaar maken. Het spreekt haast vanzelf dat misverstanden en irritaties dan op de loer liggen.

Binding met de buurt is geen gegeven, daar moet door krakers een inspanning voor worden geleverd. Binding met de kraakbeweging is evenmin vanzelfsprekend. Er zijn krakers die een woning in gebruik nemen zonder daarbij een KSU te betrekken. Dit wordt aangeduid met ‘wildkraken’. De kraakbeweging of KSU’s kunnen niets voorschrijven. Bovendien zijn er in bepaalde delen van de stad, zoals Noord en Zuidoost, geen KSU’s en dat maakt het een stuk lastiger om mensen op de been te brengen die helpen bij een kraakactie.

‘Als je het zelf kan. Prima. Neem effe contact op, zodat wij het weten. Het is niet zo dat je van iemand een pandje afpakt of zo’ (Respondent kraker 6).

Deze vorm van kraken wordt dus niet per se afgekeurd of als een bedreiging gezien voor de kraakbeweging. Van de andere kant is men wel graag op de hoogte en gaan de meeste krakers ervan uit dat je het beter op de geijkte manier kunt doen.

‘Om te communiceren, hulp, net effe finetunen. Dat mensen die er dagelijks mee bezig zijn je kunnen ondersteunen met de dingen die je net even vergeet. En om een groep bij elkaar te krijgen. Dat de kraakscene ervan af weet. Als je alleen je eigen vrienden meeneemt dan sta je daar met z’n tienden. Het is goed als je wat mensen hebt die je erbij kunnen helpen. Die net een stapje meer weten als dit of dat gebeurt’ (Respondent kraker 3).

De kennis en vaardigheden bij een KSU kunnen doorslaggevend zijn om toch aan te kloppen en de bekende weg te bewandelen.

‘Vaak doen ze het ook omdat ze gewoon brekers nodig hebben. We hadden een groep jongens die hadden vroeger ook gekraakt. Die kwamen alleen langs om het even samen met ons te doen. Om de puntjes op de i te zetten, om brekers te hebben, omdat we weten hoe het met advocaten allemaal zit tegenwoordig. Hoe kan je het beste een buurtbrief doen, we hebben politiewoordvoerders, perswoordvoerders’ (Respondent kraker 3).

Wildkrakers houden soms vast aan de werkwijze van de KSU’s, maar er zijn ook mensen die gewoon doen wat hun goeddunkt. Vooral over buitenlandse krakers gaan die verhalen.

Er is een Poolse breker die dermate bedreven is dat hij *Mister Lock* wordt genoemd. Wij hebben Poolse krakers gesproken die panden kraakten die pas enkele maanden leeg stonden en gesloopt zouden worden. Zij wisten dat ze zouden moeten vertrekken, maar tot die tijd hadden ze onderdak. Wildkrakers als deze opereren los van de kraakbeweging. Ze investeren nauwelijks in die relatie en er wordt ook geen band opgebouwd met andere buurtbewoners. Gaat er iets verkeerd, dan kunnen zij dus nergens op rekenen.

6.6 Buitenstaanders volgens kraakbeweging

Krakers leggen serieuze pogingen aan de dag om goede contacten te onderhouden met buurtbewoners, maar met andere partijen hebben zij minder goede relaties.

Vroeger hadden krakers een afkeer van Justitie. ‘Jullie rechtsorde is de onze niet’, dat was in de jaren '80 een veel gehoorde kreet. Nog steeds zijn krakers het frequent oneens met uitspraken van de rechter en rechtszaken worden met enige regelmaat gebruikt voor politieke statements. Andersom was men content met de rechterlijke uitspraak over woonrecht in februari 2009. Dingen zijn veranderd. In plaats van te volharden in afkeer van het juridische systeem, heeft de kraakbeweging zich verzekerd van gedegen juridische kennis en ondersteuning. Dat blijkt bij voorbeeld uit het telefoonnummer van de ‘arrestantengroep’ dat steeds wordt uitgedeeld bij kraakacties, maar ook uit talrijke doorwrochte commentaren op uitspraken of procedures van de overheid. De kraakbeweging is gejuridiseerd.

Het is al verschillende keren ter sprake gekomen dat de politie als vijand wordt gezien. Gewelddadige confrontaties met de politie behoren echter goeddeels tot het verleden. De ophef over de vermeende verharding ten spijt, kan worden gezegd dat de kraakbeweging gepacificeerd is. Nog steeds kan de politie weinig goed doen, want dit is de partij die incidenteel de krakers klappen geeft als een conflict op de spits wordt gedreven. Dit zijn de tegenstanders die ze bij tijd en wijle in de ogen kijken; de andere partijen (behoudens de knokploegen) zijn meer abstracte tegenstanders. In Nederland komen confrontaties veel minder voor, maar veel buitenlandse krakers hebben nog wel zulke ervaringen (zie volgende hoofdstuk). Het principe van de politie als vijand is mede daarom niet veranderd. Ook in stand gebleven zijn de verhalen over afluisteren en infiltratie. Die verhalen waren er volop in de jaren '80 en ze zijn er nog steeds. Met stelligheid vertelden meerdere krakers ons dat hun telefoon werd afgeluisterd.

Kraken is van huis uit een buitenparlementaire actie. Krakers hebben zich sterk gemaakt tegen woningnood en bevonden zich tegenover de lokale politiek, die bijvoorbeeld in het kader van stadsvernieuwing plannen had met bepaalde buurten. Kraken is daarnaast gericht tegen leegstand en in die hoedanigheid zijn krakers juist ook bondgenoten van de lokale overheid. Krakers weten natuurlijk dat Nederland (nog) geen kraakverbod kent zoals andere Europese landen, maar er zijn nog steeds dingen om voor te strijden. In die strijd bevinden zij zich vaak tegenover de lokale

overheid, want dit is bij uitstek de partij die beslissingen neemt over wat er gebeurt in de stad. Toch zijn er sommige geledingen van de kraakbeweging, vooral het netwerk van het KSU in Oost, die de bestaande inspraakkanalen benutten en via raadsleden hun boodschap voor het voetlicht brengen. De relatie met de lokale overheid kent dus meer dan één gezicht. Voor de omgekeerde relatie geldt het zelfde: krakers zijn een luis in de pels, maar bestuurders van de grote steden hebben ook laten weten tegen de invoering van een kraakverbod te zijn. Ook de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) heeft zich uitgesproken tegen de nieuwe wet (<http://www.vng.nl/eCache/DEF/79/940.html>; Metro 12-10-2009).

Een laatste partij vormen de media. Gezien het feit dat krakers op een lokaal podium opereren, zijn het in Amsterdam vooral de televisiezender AT5 en Het Parool die ertoe doen. Desgevraagd kennen krakers allemaal voorbeelden van hoe in de loop der jaren incidenten verkeerd zijn weergegeven in de pers, berichten uit het eerste hoofdstuk behoren daartoe. Een deel van de krakers heeft zich daarom afgewend van de 'buiten-media'. Zij willen daar niet mee van doen hebben, lezen die niet, kijken en luisteren er niet naar. Hun nieuws betrekken zij in hoofdzaak via het internet, bijvoorbeeld via indymedia.nl, maar ook van buitenlandse sites. Andere krakers vinden dat ze zelf meer hun best moeten doen om een positief beeld van het kraken te scheppen. Vooral de studenten krakers van het KSU netwerk aan de Schoolstraat lijken zo te denken. Zij nodigen de pers uit en maken zelf ook filmpjes die zij op internet plaatsen.

Hoewel krakers nog steeds heel kritisch of ronduit afkeurend kunnen zijn over justitie, politie, lokale overheid en de media, is te zien dat er zich veranderingen hebben afgetekend. De kraakbeweging staat niet meer zo ver af van deze partijen: botst nog wel met hen, maar benadert hen ook actief en werkt soms samen voor een gedeeld belang. Dit moet misschien niet gezien worden als ambivalentie, maar eerder als een bewijs van de diversiteit aan opvattingen binnen de beweging.

7 Krakers

In het voorgaande zijn de centrale activiteiten besproken en is de kraakbeweging tegen het licht gehouden. Nu richten we ons op de hoofdrolspelers: de krakers. We maken gebruik van de gelegenheid om enkele aspecten opnieuw belichten vanuit het individuele perspectief. Zo laten we zien wat de drijfveren en ervaringen zijn van de hoofdrolspelers. We gaan in op de gedaalde omvang van de beweging. Tenslotte biedt dit hoofdstuk ook de gelegenheid om de buitenlandse krakers beter in beeld te krijgen. Wie zijn de krakers eigenlijk? Die vraag beantwoorden wij als eerste door onze onderzoekspopulatie nader te beschrijven

Het is 19.00 uur, een maandagavond in december. Een Spaans meisje van rond de twintig met kort rasta haar en een kleurrijke sjaal staat te wachten op de stoep voor de Molli in de Pijp. Na een tijdje arriveert een ander Spaans meisje. Het is koud en ze willen naar binnen gaan, maar ze twifelen. Een paar minuten later komt Max, een Italiaanse jongeman van midden twintig met een modieuze zonnebril. Hij praat met de meisjes in een mix van Italiaans en Engels. Communicatie is niet eenvoudig, maar het lukt.

De meisjes vragen waarom ze deze keer niet naar Vrankrijk gaan, maar naar deze KSU. Max legt uit dat het huis dat ze van plan zijn te kraken niet in het centrum ligt, maar in de Pijp. De meisjes hebben geen ervaring met kraken in Amsterdam en ze snappen nog niet goed hoe het werkt. Max vertelt dat de gordijnen van de woning twee weken niet zijn bewogen en dat de lucifer, die hij tussen de deur heeft gestoken, er nog steeds zit. Er is dus niemand in de woning geweest.

Ze bellen aan bij de Molli en een punker van rond de dertig doet open. Het is stil, geen muziek. Ze zijn de enigen die voor het spreekuur komen. Op een tafel staat een kaartenbak met opschrift 'KSU de Pijp'. De bak zit vol met informatie over woningen in de buurt: wat leegstaat, wat gekraakt is, wie de eigenaar is, enz.

De Spaanse meisjes nemen plaats aan één kant van de tafel en Max gaat aan de andere kant naast een in het zwart geklede vrouw zitten. Hij legt een Italiaanse versie op tafel van de kraakhandleiding die hij van internet heeft gehaald. Hij lijkt haar te kennen en ze praten in een mix van Nederlands en Engels. Hij wil weten of andere krakers interesse hebben voor de woning die zij op het oog hebben en of het KSU nog andere informatie heeft. Het huis blijkt in 1983 ooit te zijn gekraakt, maar nadien zijn geen nieuwe gegevens verzameld. Max vertelt dat hij bij het Kadaster en op het internet niet veel te weten is gekomen. De vrouw adviseert hem om nog navraag naar de eigenaar te doen bij het SPOK (SPekulatie Onderzoeks Kollektief). De nieuwe informatie over de woning wordt toegevoegd aan wat in de kaartenbak zat.

De vrouw zegt dat ze de informatie te beperkt vindt en stelt voor dat iemand die goed Nederlands spreekt naar de burens gaat om erachter te komen hoe lang de woning leeg staat. Een meisje met een engelengezichtje, stelt ze voor, dat komt niet verdacht over. Max vindt het geen goed idee, hij meent dat het te riskant is en wil voorkomen dat men lucht krijgt van het plan de woning te kraken. De vrouw hamert erop dat ze beter moeten weten hoe lang het pand leegstaat. Max wil zo snel mogelijk kraken. De Spaanse meisjes logeren namelijk in een ander kraakpand op voorwaarde dat ze zelf iets anders zouden zoeken. Ze moeten daar nu binnen enkele weken

vertrekken. Ze zijn al een paar keer bij het KSU in Vrankrijk geweest, maar daar hoorden ze steeds dat ze volgende week terug moesten komen met meer informatie.

De vrouw zegt dat ze de situatie begrijpt, maar ze houdt de boot af. Ze wijst erop dat het binnenkort Kerstvakantie is en dat veel krakers dan niet bereikbaar zijn. Een goed geplande kraakactie met voldoende mensen is niet haalbaar. Slechte timing en onvoldoende informatie, dat maakt het voor het KSU te riskant. Ze wil voorkomen dat het een illegale kraak blijkt te zijn. Max wil aandringen, maar ze antwoordt dat kraken geduld vergt. Naast het vinden aanvullende informatie, waarmee het KSU helaas niet kan helpen, moet nog een aantal praktische dingen geregeld worden, zoals het drukken en verspreiden van papiertjes met tijd en plaats van de kraak en het samenstellen van een 'kraakset'. De eerste zondag in januari zou misschien haalbaar zijn. Max en de vrouw besluiten om de volgende maandag verder te praten en nieuwe informatie dan te beoordelen.

De hele tijd dat ze binnen waren hebben de meisjes hun mond niet opengedaan. Het gesprek duurde een half uur en al die tijd begrepen ze geen woord van wat werd gezegd. Als ze weer buiten staan vertaalt Max de belangrijkste dingen uit het gesprek. Hij zegt teleurgesteld te zijn, want hij verwachtte meer hulp te krijgen. Een van de meisjes stelt voor om naar het kraakpand te gaan waar ze logeren. Vandaag is de wekelijkse bijeenkomst en daar kunnen ze vragen of mensen hen willen helpen (fieldnote).

Uiteindelijk vindt de kraakactie een maand later plaats, maar hij mislukt. Na het openbreken van de deur komen de krakers erachter dat er een man woont op de bovenverdieping, die verbonden is met de gekraakte woning. Daarnaast meldt zich de Turkse eigenaar van de woning. De man heeft financiële problemen en het huis is zijn belangrijkste bezit. Daarop besluit het KSU het huis onverrichter zake te verlaten.

De meisjes hebben nog gezocht naar andere mogelijkheden, maar ze hebben gedurende het onderzoek niets gekraakt. Ze logeren nog steeds in verschillende kraakpanden.

7.1 Onderzoekpopulatie

In het vorige hoofdstuk kwam naar voren dat het beschrijven van de kraakbeweging een heikele onderneming is omdat er zoveel diversiteit is. Die diversiteit is er ook als we kijken naar de individuele krakers. Wij verstaan onder krakers: personen die binnen de kraakbeweging actief zijn. Ze hoeven dus niet per se zelf in een gekraakt pand te wonen. We wijzen er in dit licht op dat bijvoorbeeld *Vrankrijk* een pand is dat inmiddels door bewoners is aangekocht, dat *OT301* van de gemeente wordt gehuurd, en dat *Binnenpret* volgens een afspraak met de gemeente tot een bepaalde datum vrij mag worden gebruikt.

Wij hebben in de loop van het onderzoek een lijst samengesteld van 110 personen die we zijn tegengekomen. Sommigen kennen we slechts uit vluchtige contacten, anderen hebben we vaak getroffen en uitvoerig gesproken. De ontmoetingen met de meeste personen op deze lijst zijn op natuurlijke wijze tot stand gekomen. We zijn ze tijdens het onderzoek op verschillende plaatsen

tegen het lijf gelopen. In een latere fase hebben we meer gericht gezocht naar ontbrekende elementen, wat tot gevolg heeft dat we nadien vooral met buitenlandse krakers in contact zijn gekomen (zie hoofdstuk 2). De personen op deze lijst vormen onze onderzoekspopulatie, dat is niet de gehele krakers populatie. In ons sample zijn buitenlanders zeer waarschijnlijk oververtegenwoordigd. Onder de 110 personen van de onderzoekspopulatie bevinden zich 77 mannen en 33 vrouwen. Leeftijd varieert van 16 tot 50 jaar. De gemiddelde leeftijd is 28 jaar. 70% woont zelf in een kraakpand, 30% is op een andere manier betrokken. In ons sample heeft 65 % een buitenlandse nationaliteit. Spaanse, Italiaanse en Poolse personen zijn opvallend aanwezig. Het is een blank en overwegend Europees gezelschap.

Tabel 7: Nationaliteiten van krakers

NL	ESP	PL	ITA	DU	EN	US	FR	TU	CZ	DE	OS	IRL	DE	ISR	MX	?
39	16	16	15	5	4	3	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1

Over andere aspecten, zoals bijvoorbeeld opleidingsniveau of bron van inkomsten, hebben we onvoldoende gegevens. Onze populatie is niet het gevolg van een aselechte steekproef, wat betekent dat algemene uitspraken niet goed mogelijk zijn. Met betrekking tot de verhouding Nederlanders en buitenlanders kunnen de gegevens van de aanhoudingen bij ontruiming (hoofdstuk 5) misschien als een betere indicatie gelden. Daarin kwamen Nederlanders twee keer zo vaak voor als buitenlanders (102 : 53).

Een deel van de krakers is herkenbaar. Sommigen hebben een voorliefde voor rasta haar of voor piercings. Nogal wat personen hebben punk kenmerken en dragen zwarte kleding met veel metaal daarin verwerkt. Daar staat echter tegenover dat vooral de krakers van het studenten KSU niet beantwoorden aan dit stereotype uiterlijk. Een flink deel van hen gaat modieus gekleed en gebruikt Macintosh gadgets, zoals iPhone, iPod en MacBook, die je bij de punkers van de Molli niet zult aantreffen.

De zwarte kleding waarvoor krakers bekend staan zie je wel veel bij acties. Wil iemand zich als kraker profileren, dan kleedt hij zich en gedraagt zich ook als kraker. Zo optreden bij acties en demonstraties bevestigt het stereotype. Draagt iedereen hetzelfde, dan zijn individuen ook lastig te herkennen. Het is dus ook veilig bij acties waar de politie toekijkt.

In de voku's wordt uitsluitend vegetarisch of zelfs veganistisch gekookt. Dit hangt onherroepelijk samen met de strijd voor dierenrechten, een doel dat in de kraakbeweging op brede sympathie kan rekenen. Toch hebben wij krakers in de McDonalds gezien en werden er barbecues georganiseerd waarvoor als vanzelfsprekend vlees werd gekocht.

Ook de kraakpanden beantwoorden niet steeds aan de het geijkte beeld. De woningen die wij hebben bezocht varieerden van uitgewoonde vervallen krotten die op de sloop wachtten tot luxe appartementen waar alles strak is vorm gegeven. Che Guevara hangt naast Marilyn Monroe.

‘Voor sommige mensen lag de nadruk meer op het ideologische of het op politieke. Voor andere mensen lag de nadruk veel meer op het subculturele, het creëren van hun eigen space, om gewoon een beetje een lekker leven in te vullen en dat kon wel samengaan. Een aantal mensen had dat ook wel, die twee aspecten in hun zelf, maar je had ook veel mensen die echt heel zwaar op de politieke aspecten zaten, zal ik maar zeggen. Die hadden niet zoveel met al dat feesten en die keken ook met wantrouwen naar drugs en dat soort zaken’ (Respondent kraker 8).

De kraakbeweging is geen eenheidworst. Krakers zijn lieden van verschillend pluimage, die elkaar vinden rond de centrale activiteiten en omdat ze ervaringen met elkaar delen.

7.2 Drijfveren en ervaringen

Kraken heeft in eerste plaats met woningnood te maken. Dat zeggen krakers, maar ook andere respondenten zijn hier vanzelfsprekend van op de hoogte.

‘Ik heb de indruk dat reële motieven van krakers ideologisch van aard zijn meer gelegen zijn in een verzet tegen de herschikking van de woningvoorraad zoals die plaatsvindt in Amsterdam [...] Amsterdam voelt al jaren de behoefte om bepaalde probleemwijken diverser van aard te maken. [...] Dat betekent dus dat er minder en een beperkter hoeveelheid sociale huur voor terugkomt, dat wordt ook wel genoemd de 'veryupping'. We zien dat bijvoorbeeld in de Pijp heel sterk, daar zijn ze er al jaren structureel mee bezig, om te proberen die vaak hele slechte kleine negentiende-eeuwse woningen te renoveren, groter te maken, samen te voegen en dan worden dat dus minder goedkope woningen. En je ziet dus dat de kraakbeweging zich daar ook heel erg aan stoort. Dat vinden ze heel vervelend. Daar zijn ze het gewoon niet mee eens’ (Respondent OM).

‘De woningnood is nog steeds erg groot, de woningmarkt oververhit. Er worden veel huizen gesloopt en kantoorpanden voor teruggezet. Ook verdwijnt er veel sociale woningbouw en komen daar koophuizen voor in de plaats. Terwijl er een ontzettend grote vraag is naar sociale woningen. Er is ook wel vraag naar die luxeappartementen, maar willen we dan alleen nog maar rijke mensen in Amsterdam laten wonen? Kraken stelt dit soort misstanden aan de kaak. Je kan

de eigenaren niet direct dwingen, maar je kan er wel aandacht op vestigen, zodat mensen zich een mening kunnen vormen' (Respondent kraker 5).

'De reden dat ik betrokken ben geraakt is dat ik het krankzinnig vind dat sociale huisvesting met zo'n hoge snelheid wordt afgebroken en dat niemand zit met een wachttijd van tien jaar' (Respondent kraker 1).

Woningnood is een belangrijk thema voor krakers, vooral ook omdat het hen zelf raakt. Vaak gaat het namelijk om mensen die langs andere weg moeilijk een woning kunnen vinden. We kunnen hier nog aan toevoegen dat nogal wat krakers krap bij kas zitten en het feit dat ze geen huur betalen komt hun goed uit. Een tegenwerping kan zijn dat het opknappen van een pand door de krakers zelf bekostigd moet worden. Daarmee is echter niet alles gezegd over de drijfveren van krakers.

Er zijn 'wildkrakers' voor wie het vinden van een huis een doel op zich is. Hun participatie in de kraakbeweging is gering. Voor het merendeel van de krakers ligt dat anders. Zij maken deel uit van een groepering die vooral zichtbaar wordt bij de centrale activiteiten kraken en ontruimen. Ook als het niet om hun eigen woning gaat zullen deze krakers een bijdrage leveren. Die bijdrage wordt niet geregistreerd en voor zover wij weten worden mensen ook door niemand op de vingers getikt als ze niet actief zijn. Toch dragen de meeste krakers vrijwillig hun steentje bij. In de eerste plaats gebeurt dat omdat de krakers achter de idealen van de kraakbeweging staan. In de tweede plaats doen ze het omdat de beweging deels is gebaseerd op wederkerigheid, zoals we hebben gezien in het vorige hoofdstuk. In derde plaats speelt mee dat krakers ervaringen opdoen die hen verbinden met andere krakers.

'Squatting means being cold'

'Kraken is armoede'

'Kraken is niet zeker zijn waar je morgen woont'

'Kraken is avontuur'

Deze quotes van verschillende krakers wijzen naar ontberingen, die men zich met (bepaalde) kraakpanden in gedachten gemakkelijk kan voorstellen. Zoals de laatste quote aangeeft, hebben deze aspecten ook een aantrekkelijke kant.

Je wordt niet van het ene op het andere moment onderdeel van deze beweging. Zeker als je via de KSU's kraakt en je doorloopt de procedure zoals zij die hanteren, dan is dat feitelijk een lange routine handeling die het karakter van een rituele initiatie heeft. Zoals uit de verschillende beschrijvingen blijkt, moeten aspirant krakers allerlei dingen doen en uitzoeken voordat het KSU het groene licht geeft. Dan worden op de dag dat het gaat gebeuren een hoop mensen opgetrommeld en

de woning wordt gekraakt. Verloopt dat succesvol, dan is er naderhand een klein feest. Er is weer een woning aan de leegstand onttrokken. Anders dan bij de wildkrakers die op eigen houtje opereren, wordt dit gevierd als een succesvolle daad van de kraakbeweging. Het is belangrijk vast te stellen dat dit geen ritueel is waarvan de afloop van tevoren vaststaat. We zagen in de weergegeven fieldnote dat het de Spaanse meisjes niet lukte zelf een huis te kraken (we komen hierop terug).

Andere gedeelde ervaringen die ook in sterke mate de sociale cohesie in de kraakbeweging bevorderen hebben een heel ander karakter. Ze hebben te maken met gevaar en geweld. We hebben reeds gewezen op het feit dat de politie als een vijand wordt gezien. Ook knokploegen, die in verschillende hoedanigheden en onverwacht kunnen verschijnen, dragen bij aan intense ervaringen die krakers binden. Wij wijzen erop dat het hier niet om abstracte tegenstanders gaat, maar dat krakers daadwerkelijk (de dreiging van) geweld van zeer nabij hebben meegemaakt.

‘Dat aspect van het geweld was erg breed gedeeld. [...] Vanuit die ervaring met geweld is dan de stap naar geweld tegen de ontruiming door de overheid, de politie, is niet heel erg groot meer. [...] Het is begonnen met een soort zelfverdediging tegen het geweld dat je tegenkwam als kraker, het legitieme geweld, het ontruimen van knokploegen van eigenaren’ (Respondent kraker 9).

Geweld is altijd een belangrijk punt van discussie geweest in de kraakbeweging. Zoals bekend werd er in de jaren '80 veelvuldig geweld gebruikt, door zowel politie als krakers. Dit behoort goeddeels tot het verleden, zo is betoogd, en dat verklaart waarom krakers zo geïrriteerd zijn over de berichtgeving rond de 'boobytraps'. 'Dat doen wij helemaal niet zo'. Daarom is ook het incident waarbij kraker Yoghurt zwaar gewond raakte zo verwarrend voor krakers. Hoe kan het dat mensen uit eigen kring zoiets zouden hebben gedaan? Het past niet in de (ongeschreven) mores.

7.3 Verandering, teruglopen omvang

Sinds de roemruchte jaren '80 is veel veranderd. Zeer opvallend is de enorme daling van het aantal krakers; vermoedelijk is de huidige populatie niet meer dan 20% van die van twee decennia geleden. Verschillende, heel uiteenlopende redenen die reeds werden genoemd zijn daarvoor aan te voeren. Zo wordt leegstand meer effectief bestreden en is antikraak geïntroduceerd. Deze elementen bieden naar ons idee echter geen sluitende verklaring. Ook geweld speelt op verschillende manieren een rol bij het krimpen van de beweging.

In de jaren '80 was er veel geweld. Geweld in confrontaties met een vijand resulteert weliswaar in cohesie, maar met het toenemen ervan naderde ook een *tipping point*. Als het teveel wordt trekken mensen hun conclusies. In hoofdstuk 3 is het optreden van de Politieke Vleugel van de Kraakbeweging (PVK) genoemd en de toename van geweld binnen de scene zelf die daarmee gepaard ging (zie ook Uitermark 2004). Mede vanwege deze toename hebben velen de beweging verlaten.

‘Wie die verharding zouden moeten doen, ik zie ze niet. Die radicale kraakgeneratie, die is nu gewoon aan het uitsterven. Niet dat ze doodgaan, maar ja’ (Respondent kraker 6).

Inmiddels komt geweld minder voor in het leven van krakers. Mede door effectieve de-escalatie bij confrontaties met de politie is de kraakbeweging gepacificeerd. Daardoor is ook de bindende kracht van het blootstaan aan gevaar en geweld minder groot. De afstand tot de andere partijen, die voorheen als belangrijke vijanden werden gezien, is verkleind (zie vorige hoofdstuk). Met de teruggelopen omvang van de kraakbeweging is de overmacht van de politie gegroeid, want bij ontruiming zijn nog slechts af en toe mensen aanwezig die verzet bieden.

‘Je begint niet ergens aan om te verliezen, dat is niet je inzet. Maar dat is wel de ervaring, en dat is ook waarom mensen altijd verdwijnen uit de scene na een x aantal jaren. Dat is omdat men toch heel teleurgesteld is. Dat heeft ook met heel veel persoonlijke spanningen te maken’ (Respondent kraker 1).

‘Klappen ja, maar te veel klappen en je kunt niets terugdoen... dat werkt demotiverend’ (Respondent kraker 7).

Wij hebben gesproken met een kraker die uit zijn huis werd geslagen door een knokploeg. Hij belde het krakersalarm, maar ze kwamen te laat. Hij was zo geschrokken dat hij niet meer is gaan kraken nadien.

Krakers van nu staan anders in het leven. Een heel belangrijk verschil is dat jonge mensen die nu in de beweging komen vrijwel allemaal studeren of werk hebben. Vroeger hadden krakers meer tijd. Toen hadden veel krakers een uitkering, soms jarenlang. De kraakbeweging was niet alleen meer omvangrijk, maar omvatte ook meer aspecten van het leven van krakers. Er was in de scene een soort parallelle samenleving ontstaan. Kraken was een *way of life*. Tegenwoordig zijn er nogal wat mensen die kraken ‘erbij doen’.

‘Ze hebben het druk. Het is moeilijk om een grote groep te vormen. Mensen hebben allemaal andere dingen te doen. Die zijn al snel belangrijker dan kraken of ontruimen’ (Respondent kraker 7).

In veel gesprekken worden krakers, als het gaat over beschikbaarheid voor de kraakbeweging, voorgesteld als individuen die afwegingen maken en daarbij niet als vanzelfsprekend de beweging prioriteit geven. Hiervoor bestaat begrip.

‘Als je kijkt naar wie komt opdagen als iets moet gebeuren, dan zie je dat mensen niet meer komen als het ze te veel tijd kost en ze hebben een baan of drukke studie’ (Respondent kraker 3).

Het aanwezig zijn bij een ontruiming is daarmee een soort bewijs van toewijding. Mensen doen dat een bepaalde periode en houden het daarna voor gezien. Gaat het er heftig aan toe, dan zijn er de volgende keer minder die aan een oproep gehoor geven.

‘Als je klappen hebt gekregen of je hebt in het traangas gezeten, dan heb je niet zo’n zin om de week erop weer mee te doen’ (Respondent kraker 10).

Een andere overweging lijkt te zijn dat je geen strafblad moet krijgen. Krakers geven mede om die reden niet hun identiteit prijs of ze proberen te voorkomen aangehouden te worden.

‘Wat heel veel krakers tegenwoordig doen is de panden gewoon zodanig barricaderen en zelf weg zijn omdat ze gewoon niet meer aangehouden willen worden. Dus dat is dan ook al heel anders dan in het verleden [...] ze willen buiten beeld blijven, en ze hebben dan zo'n paar principe panden en daar staan dan gewoon twee personen enorm met verf te gooien en troep te gooien, en een andere keer zitten er twintig. Maar eigenlijk de laatste jaren vind ik de ontwikkeling dat ze eieren voor hun geld kiezen, dat ze niet opgepakt willen worden’ (Respondent gemeente).

In vergelijking met twee decennia geleden bevindt de kraakbeweging zich nu in een mildere context waarin de activiteiten van kraken en ontruimen een meer ritueel karakter hebben gekregen. Deze activiteiten staan in het leven van krakers minder centraal, het merendeel heeft andere bezigheden. Het beeld komt naar voren van een kraker die minder geïnvolveerd is in de scene en meer calculerend te werk gaat. In deze setting werken gewelddadige incidenten demotiverend.

7.4 Buitenlanders: stigma's

Komen problemen met de kraakbeweging ter sprake, dan gaat het vroeg of laat over buitenlanders. Deels kan dit het gevolg zijn van het feit dat in dit tijdsgewricht problemen gemakkelijk aan buitenlanders worden toegeschreven. Toch lijkt de vraag gerechtvaardigd wat de rol van die buitenlanders is. Wie zijn het?

Ook decennia geleden waren er de nodige buitenlanders in de Amsterdamse kraakbeweging. De scene was internationaal, velen hadden kennissen in het buitenland en die kwamen op bezoek. De gastvrijheid die kon worden genoten in grote kraakpanden werkte als katalysator.

'Begin jaren '80 hadden wij ook al regelmatig logés. Dat waren dan mensen die konden ook wat hè, die waren met stencils bezig, of met kunst of met politieke dingen of die schreven boeken of die organiseerden dingen. Maar op een gegeven moment zie je dan huisgenoten en vriendjes meekomen en dan wordt het meer de aanhang zeg maar. Eigenlijk hadden wij daar inhoudelijk niet zoveel mee. En op een gegeven moment hadden we er ook niet zo veel zin meer in, en toen hebben we ook tijdje de hele boel er gewoon uitgeknikkerd en buiten gehouden. Dat er steeds meer, inderdaad feestgangers, hedonistische types op af kwamen. En die brachten ook drugs mee. Die wisten waar je coke kon krijgen en die begonnen te gebruiken in het pand enzo. Daar hadden wij geen zin in, dus die werden er gewoon uitgeflikkerd. Dat kwam wel voor ja' (Respondent kraker 10).

De verschillende respondenten beamen allemaal dat buitenlandse mensen een rol spelen in de kraakbeweging. Door de jaren heen zijn dat niet steeds dezelfde geweest. Een tijd zag je veel Duitsers en Britten, nu hoor je veel over Polen. In onze onderzoekspopulatie komen daarnaast ook Italianen en mensen uit Spanje veel voor (zie boven).

Er is sprake van negatieve beeldvorming, waarbij buitenlandse krakers naar voren komen als feestvierders, druggebruikers en wildkrakers. Dit is niet nieuw, Duivenwoorden vermeldt dat men in de jaren '70 al te stellen had met dit soort krakers, die men toen 'kampeerkrakers' noemde (Duivenwoorden 2000: 86). Zij komen naar Amsterdam, gebruiken de stad als parasieten en bekommeren zich niet om de consequenties van hun gedrag. Er lijkt kortom reden te zijn om de zwarte piet, zoals zo vaak gebeurt tegenwoordig, bij de buitenlanders te leggen. Het negatieve beeld botst ook met het imago dat mensen in de kraakbeweging van zichzelf koesteren. Buitenlanders doen namelijk niet als vanzelfsprekend mee aan de geritualiseerde activiteiten van de kraakbeweging en de zo gewaardeerde wederkerigheid en het goede contact met de buurt blijven achterwege.

Er zijn zeker buitenlandse krakers die het negatieve beeld bevestigen. Vooral onder de Spanjaarden hebben we personen getroffen die voor een soort vakantie naar Amsterdam komen. Zij hebben een warme belangstelling voor drugs, ze zijn luidruchtig en vervuild.

Toch moet deze negatieve beeldvorming genuanceerd worden. In de eerste plaats omdat de contouren te scherp zijn en gebaseerd lijken op een beperkt aantal opvallende personages. In de tweede plaats worden buitenlanders in de kraakbeweging op afstand gehouden, omdat ze niet aan het genoemde imago lijken te beantwoorden. Wij hebben kunnen vaststellen dat de buitenlanders die een huis willen kraken met een aantal obstakels te maken krijgen. Zij vernemen dat ze zich bij een KSU kunnen melden en doen dat ook vaak. Wat volgt is echter niet een snelle en simpele route naar het beoogde doel.

Als eerste moet genoemd worden dat sommigen slecht hun talen spreken. Vooral de Spanjaarden bleken onvoldoende Engels of Nederlands te beheersen om zich goed verstaanbaar te maken, maar ook onder de Polen troffen we personen die problemen hadden met communicatie.

Vervolgens blijkt dat veel buitenlanders, zeker degenen die pas kort in Amsterdam zijn, geen idee hebben hoe de KSU's werken. Ze weten vaak niet dat elke KSU aan een bepaalde buurt is verbonden en dat een pand dat men op het oog heeft dus als het ware bij een KSU hoort. Ze zijn niet altijd van plan om lang in de stad te blijven en willen dus niet veel tijd verliezen. Het tijdrovende verzamelen van informatie voordat een pand gekraakt wordt staat hun tegen. Ze willen kraken. De KSU's van hun kant, willen vasthouden aan hun werkwijze omdat ze misstappen willen voorkomen. In dit proces kunnen aan beide zijden irritaties ontstaan.

Het is een kostenloze dienst die de KSU's aanbieden, maar idealiter staat er wel wat tegenover. Men gaat uit van wederkerigheid en wil daarom ook van de buitenlanders het idee hebben dat ze een bijdrage gaan leveren aan de kraakbeweging voordat vanuit een KSU veel energie in hun zaak wordt geïnvesteerd. Zoals we zagen, krijgt die wederkerigheid vooral zijn beslag op buurtniveau. Maar hoe moeten buitenlanders een bijdrage leveren aan een buurt die ze niet of nauwelijks kennen? Het door de KSU's zo belangrijk geachte contact met buurt lijkt voor buitenlanders bijzaak. Dat is een minpunt in de ogen van KSU's en dat tempert het enthousiasme voor het werken met buitenlanders. Het is onze indruk dat KSU's daarom talmen met het ondersteunen van buitenlanders en we hebben gezien dat ze gemakkelijk worden doorgestuurd naar andere KSU's wanneer daar eigenlijk geen reden voor is. Men houdt ze aan het lijntje. Dat werkt als een selectiemechanisme. Degenen die volhouden, die bereid zijn langer in de stad te blijven en een bijdrage te leveren, weten de Nederlandse KSU medewerkers te overtuigen. Zij kunnen krijgen waar ze voor kwamen.

Een buitenlandse kraker die naar Nederland komt is geen onbeschreven blad. Degenen die in hun eigen land al kraakten (dit gaat slechts op voor een deel van hen), staan deels anders in het leven dan Nederlandse krakers. In Nederland is kraken (nog) niet verboden, elders wel. Consequentie hiervan is dat deze buitenlandse krakers per definitie illegale activiteiten verrichten en ook gewend zijn als zodanig te worden gezien. Bij aankomst in Nederland worden zij door de buitenwereld weliswaar niet meer als zodanig gelabeld, maar hun eigen perceptie verandert niet op het moment dat ze over de grens stappen.

In Italië en Spanje hebben zich rond kraakpanden scènes ontwikkeld van mensen die, vooral in Italië, activistisch zijn. Veel van deze krakers kleden zich volgens de stijl van punk. Daarnaast hebben in deze landen kraakpanden soms een belangrijke rol in de drugsmarkt. Kortom, andere kenmerken komen aan de oppervlakte dan in Nederland. In populaire media in Italië betitelt men krakers soms als *'Punkabestia'*, een term waar grote afkeuring uit spreekt en die aangeeft dat discussie over kraken meer gepolariseerd is dan in Nederland.

In Zuid-Europa doen zich nog steeds heftige confrontaties voor met de politie. Krakers uit deze landen hebben vanwege deze ervaringen een heel ander beeld van de politie. Ook voor hun is de politie een vijand, van wie ze tegelijkertijd ook bang zijn. Waar Nederlandse krakers op de hoogte zijn van de geweldinstructies van de sterke arm en goed weten wat ze kunnen verwachten, hebben de Zuid-Europese krakers vooral geleerd dat ze bij hen vandaan moeten blijven. Het is deze krakers dan ook vreemd te moede wanneer zij voor het eerst zien dat bij een kraak in Nederland de politie wordt gebeld, vervolgens agenten komen die leegstand constateren en dat ze zonder veel ophef weer vertrekken. Onderhandelen en een compromis bereiken met de politie, dat komt in hun boek niet voor.

Het verhaal voor de Polen is anders. Uiteraard staat hun aanwezigheid in Amsterdam niet los van de val van het IJzeren Gordijn. Voor Poolse krakers geldt dat zij nieuwe mogelijkheden in het westen zien. Veel van hen komen naar Nederland om te werken en hebben een praktische instelling. Ook in Polen is kraken illegaal, maar daar lijkt zich (nog) geen kraakbeweging te hebben gevormd. Er zijn confrontaties met de politie en daarnaast ook spanningen met Neonazi's. Tijdens hun verblijf in Nederland hebben de Polen een woning nodig en kraken is daarbij, vooral vanwege de kosten, een interessante optie. 'Ze voeren geen strijd hier, ze willen gewoon een huis'. In deze Poolse kringen bevinden zich veel werkers die vaardig zijn met instrumenten. De technische kant van kraken

betekent voor hen geen beletsel en de lange weg langs de KSU's vinden ze onaantrekkelijk. 'KSU is not our baby sitter'. Meer dan andere groepen opereren zij autonoom, maar dat wil niet zeggen dat ze vooral 'wild' kraken. Ze hebben beperkte contacten met de kraakbeweging, maar ze komen wel opdruiven bij krakersalarm.

7.5 Buitenlanders en activisten

De Nederlandse kraakbeweging is in rustiger vaarwater terecht gekomen. De incidenten ten spijt, kan worden gezegd dat geweld naar de achtergrond is verschoven en dat de scene is gepacificeerd. De beweging is bovendien geslonken tot een klein deel van het aantal krakers uit de jaren '80. Die gewijzigde omvang is niet slechts het gevolg van leegstandsbeleid of antikraak. Er zijn momenteel ook andere krakers actief, mensen met een andere achtergrond, andere motieven en andere economische inbedding.

Veel krakers van nu is het primair te doen om het vinden van een woning. Er bevinden zich echter nog steeds krakers in de scene die (ook) activist zijn. Behalve bij acties die gerelateerd zijn aan kraken, treft men hen ook aan bij andere gelegenheden. Ons is niets gebleken van een verband tussen de kraakbeweging en andere organisaties. Een belangrijke reden daarvoor is dat de kraakbeweging zelf niet een formele organisatie is. Het ligt meer voor de hand dat zulke verbanden tussen personen bestaan en het gevolg zijn van individuele beslissingen.

Onder de buitenlanders bevinden zich ook activisten, vooral onder de Italianen hebben wij die aangetroffen. Polen hebben vermoedelijk minder vaak een achtergrond als activist. Omdat in andere landen kraken illegaal is, hebben deze krakers een ander zelfbeeld. Zij definiëren zichzelf eerder als activist tegenover de gevestigde orde, terwijl de Nederlandse krakers de afgelopen jaren de afstand naar lokale overheid en zelfs naar de politie zagen verkleinen. Hier wordt 'gepolderd', elders kent men dat niet.

8 Samenvatting en conclusie

In dit rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar kraken zoals dat tegenwoordig in Amsterdam gebeurt. Dit onderzoek is van belang omdat de discussie over kraken in woelig water is terecht gekomen en een verbod van kraken aanstaande is. De afgelopen drie jaar heeft een beperkt aantal gebeurtenissen de beeldvorming rond kraken sterk beïnvloed. Volgens sommigen zou sprake zijn van een verharding van de kraakbeweging, maar door anderen wordt dat ontkend. Dit onderzoek heeft niet het doel die gebeurtenissen te analyseren en aan te wijzen wie gelijk heeft. We beschrijven wat hedendaags kraken in de hoofdstad inhoudt en daarmee schetsen we ook de context van het verschijnsel. Dat is nodig, omdat meningen en beslissingen vragen om onderbouwing met feiten en om inzicht in de materie.

Het onderzoek is gebaseerd op (1) langdurig veldwerk van twee onderzoekers in de Amsterdamse kraakscene; (2) zeventien open interviews met krakers, politie, OM en gemeente; (3) analyse van politiedossiers en (4) bestudering van literatuur.

Wat is kraken in Amsterdam anno 2009? Wat gebeurt er, waarom gebeurt dat zo? Wie doen dat, met welke redenen?

Kraken is controversieel. Dat blijkt uit de berichtgeving over de incidenten, maar eigenlijk is dat al veel langer zo. Krakers wonen zonder toestemming in het eigendom van anderen en kunnen daar zelfs rechten aan ontlenen. Ze nemen deel aan acties, die soms tot heftige confrontaties met de politie leiden en de overheid veel geld kosten. Toch genieten krakers ook sympathie, vooral omdat ze woningnood en leegstand aan de kaak stellen. Dit betekent dat er meerdere partijen zijn die op verschillende manieren met het verschijnsel te maken hebben en het vanuit een eigen perspectief bezien. Wij besteden, met een insteek die we aan Culturele Criminologie ontlenen, aandacht aan deze diversiteit omdat een goed begrip van het verschijnsel anders niet mogelijk is.

Twee centrale activiteiten keren steeds terug: kraken en ontruimen. Kraken gebeurt in de meeste gevallen volgens een vast stramien. Er is een handleiding en tijdens kraakspreekuren (KSU's), die op verschillende plaatsen in de stad worden gehouden, worden aspirant krakers hierover geïnformeerd. Het kraken van een woning heeft een ritueel karakter, met een geheime voorbereiding en uitvoering door een anonieme groep die functionele afspraken heeft gemaakt. Kraken voltrekt zich in de regel

zonder veel ophef, al kan het gevaarlijk zijn wanneer knokploegen de kraak ongedaan willen maken. Het kraken van een woning gebeurt in Amsterdam vele tientallen keren per jaar.

Ontruimen is een ander verhaal. Vroeg of laat moeten krakers de woning verlaten. Dat weten ze, maar soms zijn ze het daar niet mee eens. In bepaalde ‘principepanden’ bieden krakers verzet, omdat er volgens hen iets met het pand, de eigenaar of de procedure niet in orde is. Hoewel de overheid bepaalt wanneer er ontruimd wordt en de politie deze ontruiming uitvoert, gebruiken krakers ontruiming van deze specifieke panden om hun zaak te bepleiten. Er worden dan mensen opgetrommeld, de panden worden gebarricadeerd en het kan tot een heftig treffen komen. Als het gaat om aandacht vragen voor hun zaak, zijn daarom ontruiming voor krakers belangrijker dan kraakacties. De kosten die gemaakt moeten worden als een grote politiemacht op de been wordt gebracht, de vernielingen aan panden en de soms gevaarlijke situaties, leiden ertoe dat ontruiming juist afkeuring van andere partijen genereren. Hier komt de controverse dus veel duidelijker aan het licht dan bij kraken. Tegelijkertijd moet worden opgemerkt dat zulke confrontaties nu veel minder voorkomen dan de afgelopen decennia, en dat ook het geweld dat wordt gebruikt sterk is teruggelopen. Dit is deels toe te schrijven aan de de-escalerende manier van optreden van de politie. In dit licht bezien kan niet van een verharding van de huidige kraakscene worden gesproken.

Mede vanwege wat zich in de jaren '80 afspeelde, bestaat het idee dat de kraakbeweging een hechte organisatie is. Het onderzoek levert een ander beeld op. Het gaat om een verzameling mensen die met elkaar samenwerken bij een aantal specifieke bezigheden, het kraken van woningen voorop. De beweging kent een beperkt aantal locaties met een eigen signatuur die als sociale knooppunten fungeren en geworteld zijn in de buurt waar ze staan. Daar worden de KSU's gehouden, maar er zijn ook volkskeukens en er worden andere sociale en culturele activiteiten georganiseerd.

De kraakbeweging is beperkt van omvang. Minder leegstand en introductie van antikraakbureaus hebben aan krimp van de scene bijgedragen. De meeste respondenten gaan uit van enige honderden ‘echte’ krakers nu in Amsterdam. Samen met anderen die actief zijn in de scene en die kunnen komen opdagen bij kraakacties vormen zij een verzameling van vermoedelijk niet meer dan 1.500 personen.

Krakers vormen niet een homogene groep, personen van allerlei pluimage vinden onderdak in de kraakscene. Hoewel er voortdurend mensen bijkomen en weggaan, is het niet een louter vrijblijvende verzameling. Wat krakers bindt zijn niet regels of structuren, maar eerder activiteiten, ervaringen en opvattingen.

Kraken en ontruimen zijn activiteiten die samenwerking noodzakelijk maken. Krakers hebben elkaar nodig en daarom is wederkerigheid belangrijk. Dit wordt niet expliciet gemaakt, maar dienst en wederdienst vormen de smeerolie van de kraakbeweging. Van krakers die een woning willen, wordt verlangd dat ze een bijdrage leveren voordat ze geholpen worden. Vooral voor buitenlanders werpt dat een drempel op.

Gevaar en geweld spelen van oudsher een belangrijke rol in de kraakbeweging. Krakers kunnen ten overstaan van knokploegen in gevaar verkeren en in confrontaties met de politie vallen klappen. Dit soort heikele ervaringen ten overstaan van een vijand bindt krakers en in de afgelopen decennia maakte deze groepsdynamica de beweging sterk. Vooral botsingen met de politie komen de laatste jaren echter veel minder voor. Alle negatieve berichten over verharding ten spijt, moet worden vastgesteld dat krakers nu weinig geweld gebruiken. De kraakbeweging is gepacificeerd.

Tegenwoordig zijn veel krakers minder geïnvolveerd in de beweging. Anders dan in de jaren '80, heeft het merendeel van de Nederlandse krakers een baan of volgt een studie. Persoonlijke afwegingen resulteren in verminderde inzet voor kraakacties. Een krimp van de kraakbeweging is daarom vooral ook het gevolg van individuele beslissingen in een tijdsgewricht met een andere sociaal-economische constellatie.

Buitenlanders zijn er steeds geweest binnen de Amsterdamse kraakbeweging. De stad heeft aantrekkingskracht op jonge buitenlandse krakers, onder andere vanwege beschikbare drugs, maar ook omdat kraakpanden goedkope logeeradressen bieden. Binnen dit onderzoek zijn vooral Italianen, Spanjaarden en Polen als buitenlandse krakers in beeld gekomen. Vooral de buitenlanders die kort in de stad blijven krijgen niet gemakkelijk toegang tot de Nederlandse kraakbeweging. Zij vinden misschien wel een logeerafres, maar zelf kraken is niet eenvoudig want de KSU's verlangen een participatie die zij moeilijk kunnen bieden.

Niet alle buitenlanders hebben ervaring met kraken in eigen land. De Zuid-Europeanen weten van de kraakscene in hun thuisland dat deze illegaal is, zich kenmerkt door harde acties en links heeft met locale drugshandel. Deze krakers zijn gewend aan hard optreden van de politie en hebben een heel ander beeld van deze partij dan Nederlandse krakers.

De groep van de Polen kenmerkt zich door zelfredzaamheid en een sterk arbeidsethos. Ze komen om te werken en opereren deels los van de KSU's, waardoor verlangde participatie voor hun geen beletsel is om te kraken.

Wanneer we kraken in Amsterdam anno 2009 in een bredere context plaatsen, dan vallen enkele dingen op. Een internationale vergelijking laat zien dat de vorm en aanpak van het verschijnsel kraken in andere landen, waar kraken is verboden, meer verbonden is met geweld en illegaliteit. Een vergelijking in de tijd met de beweging uit de afgelopen decennia brengt naar voren dat tegenwoordig veel minder sprake is van geweld en ernstige confrontaties.

9 Literatuur

Bilwet (1999) *Bewegingsleer, Kraken aan gene zijde van de media*. Amsterdam: Uitgeverij Ravijn.

'De stad was van ons' (1998) *De stad was van ons. 28 vraaggesprekken met krakers en kraaksters*. Amsterdam: Snotneus.

Duivenvoorden, E. (2000) *Een voet tussen de deur. Geschiedenis van de kraakbeweging, 1964-1999*. Amsterdam: De Arbeiderspers.

Ferrell, J, K. Hayward, W. Morrison, M. Presdee (eds), (2004) *Cultural Criminology Unleashed*. London: Glasshouse press.

Ferrel, J., K. Hayward & J. Young (2008) *Cultural Criminology*. Thousand Oaks: Sage

Graad, F. de, E. van Meel & J. Verbruggen (1999) *Zwartboek ontruiming*. Amsterdam: Fort van Sjakoo.

Kaulingfreks, F. et al. (2009) *Witboek kraken*. Berghem: Epo

Pruijt, H. (2003) Is the institutionalization of urban movements inevitable? A comparison of the opportunities for sustained squatting in New York city and Amsterdam, *International Journal of Urban and Regional Research* 27, pp. 133-149.

Renooy, P. (2008) *Leegstand en Kraken*. Amsterdam: Regioplan.

Siegel, D., F. van Gemert & F. Bovenkerk (eds.) (2008) *Culturele Criminologie*. Den Haag, Boom juridisch uitgevers.

Uitermark, J. (2004) Framing urban injustices: the case of the Amsterdam squatter movement. *Space & Polity*, 8(2), pp. 1-24.

Van Swaaningen, R. (2008) Culturele criminologie en het kritische perspectief. in: D. Siegel, F. van Gemert & F. Bovenkerk (eds.) (2008) *Culturele Criminologie*. Den Haag, Boom juridisch uitgevers.

Woud, B. van 't (2008) Zwartboek kraken. Z.p.: z.u.

